

فصلنامه حقوق اداری

سال نهم، زمستان ۱۴۰۰، شماره ۲۹

مقاله علمی پژوهشی

طراحی الگوی بومی نظارت همگانی؛ با رویکرد شناخت حالات و چگونگی تأثیر آن بر سلامت نظام اداری

داریوش رضاییگی^۱؛ طیبه امیرخانی^۲؛ سید مهدی الوانی^۳
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۰۳

چکیده

پژوهش حاضر با رویکردی عینی و مبتنی بر واقعیات و در تکمیل خلاءهای موجود در پژوهش‌های پیشین انجام شده در حوزه نظارت همگانی که صرفاً به مزایا و دستاوردهای مثبت حاصل از پیاده‌سازی موفق آن پرداخته‌اند و احتمال شکست یا عدم توفیق در پیاده‌سازی کارآمد نظارت همگانی را از منظر دور داشته‌اند، با آشکارسازی برخی جنبه‌های مغفول مانده از نگاه پژوهشگران پیشین، به ارائه الگوی بومی نظارت همگانی با رویکرد شناخت حالات و چگونگی تأثیر آن بر سلامت نظام اداری کشور می‌پردازد. ابتدا با مطالعه کتابخانه‌ای پژوهش‌های پیشین داخلی و خارجی و مرور ادبیات موضوع، نکات مهم و خلاءهای تئوریک موضوع نظارت همگانی بر نظام اداری شناسایی شده و مورد توجه قرار گرفت. در ادامه با پیروی از الگوی نظریه داده‌بنیاد (تا رسیدن به حد اشباع نظری) با مصاحبه با ۱۵ تن از خبرگان نظام اداری که هم از سابقه کار اجرایی در موضوع نظارت همگانی و هم از سابقه فعالیت علمی و کار پژوهشی مطالعاتی در این زمینه برخوردار بودند، دیدگاه‌های آنها استخراج، جمع‌بندی و با استفاده از روش‌های کدگذاری باز، محوری و انتخابی تجزیه و تحلیل گردید. سپس بر اساس اهداف و سؤالات تحقیق و نیز بر اساس مبانی نظری پژوهش، نتایج حاصل در قالب الگوی بومی نظارت همگانی با رویکرد شناخت حالات و چگونگی تأثیر آن بر سلامت نظام اداری جمع‌بندی و الگوی نهایی پژوهش مشتمل بر مولفه‌های مبانی و خاستگاه‌ها، عوامل پیش‌برنده (سازنده)، عوامل بازدارنده (مخرب)، ابعاد و انواع (راهبردها) و پیامدهای مثبت و منفی ارائه گردیده است. بر اساس یافته‌های پژوهش، در مقوله نظارت همگانی می‌باید آسیب‌های احتمالی آن (که در پژوهش‌های پیشین کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند) نظیر احتمال شکل‌گیری روابط فسادآمیز بین مردم و مسئولین و گسترش و توسعه شبکه فساد اداری را در کانون توجه قرار داد و نسبت به کنترل آن تمهیدات لازم را اعمال نمود تا اهداف مدنظر از پیاده‌سازی نظارت همگانی از جمله فراهم شدن زمینه افزایش سطح سلامت اداری تحقق یابد.

واژگان کلیدی: مدیریت دولتی، مشارکت عمومی، نظارت همگانی، نظام اداری، سلامت اداری

۱. دانشجوی دکتری مدیریت دولتی (نویسنده مسئول)؛ دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
daryoosh725@gmail.com

۲. استادیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
ta.amirkhani@gmail.com

۳. استاد گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
sralvani@gmail.com

مقدمه

تغییر و تکامل دیدگاه‌ها در رابطه بین شهروندان و دولت‌ها در سیر تکاملی نظریات معاصر مدیریت دولتی، حکمرانی و نظام اداری موجب ظهور و بروز مفاهیم نوینی همچون مشارکت عمومی و نظارت همگانی گردیده است. این موضوعات به شکل برجسته‌ای در بندهای مختلفی از سیاست‌های کلی نظام اداری و نیز نقشه راه اصلاح نظام اداری کشور ما نیز مورد تأکید قرار گرفته‌اند. از آنجا که خدمات دولت عموماً از طریق نظام اداری، به‌عنوان واسطه بین دولت و آحاد مردم و طبقات مختلف اجتماع ارائه می‌گردد، برخورداری از یک نظام اداری منسجم، کارآمد، شفاف و پاسخگو همواره از دغدغه‌های دولتمردان و سیاست‌گذاران کشور به شمار رفته است (جمشیدیان و همکاران، ۱۳۸۱). یکی از ضروریات هر نظام اداری کارآمد و پاسخگو، وجود یک زیرسیستم نظارت و کنترل اثربخش است. عموماً در ساختار حکومت‌ها، نهادها و دستگاه‌های رسمی با مأموریت نظارت بر نظام اداری طراحی گردیده‌اند تا با رصد و پایش فعالیت‌ها، در جهت شفاف‌سازی و هرچه پاسخگو نمودن دولت گام بردارند. با توجه به توان و ظرفیت محدود این‌گونه سازمان‌های نظارتی در مقایسه با گستره کشورها، یکی از رویکردهای نوینی که در دهه‌های اخیر در مبحث نظارت بر نظام اداری، در کانون توجه بیش از پیش صاحب‌نظران قرار گرفته است، نظارت همگانی است که در آن مشارکت عمومی تمام مردم در امر نظارت به یاری طلبیده می‌شود تا با احساس مسئولیت و پایش فعالیت‌ها، نقش تعیین‌کننده خود در سالم‌سازی و ارتقای عملکرد نظام اداری را ایفا نمایند. به‌گواه اکثر صاحب‌نظران در کشور ما علی‌رغم وجود سازمان‌های نظارتی متعدد (دیوان محاسبات کشور، سازمان بازرسی کل کشور و ...) به دلیل ناکارآمد بودن ساختار نظارتی این سازمان‌ها از سویی و محدود بودن توان و ظرفیت نظارتی آن‌ها از سوی دیگر، فقدان نظارت اثربخش بر نظام اداری کشور کاملاً مشهود بوده و شتاب دستیابی به توسعه نیز در وضعیت مطلوب ارزیابی نمی‌گردد که صاحب‌نظران یکی از مهم‌ترین این عوامل این مسئله را فقدان ساختار نظارتی کارآمد، اثربخش و منسجم بر عملکرد دولت به شمار می‌آورند (میرمحمدی، ۱۳۸۳). در این رهگذار، نظارت همگانی و مشارکت مردمی در نظارت بر نظام اداری و سازمان‌های دولتی از جمله رویکردهای نوینی است که در نظارت مؤثرتر بر دولت‌ها در کشورهای پیشرو به کار می‌رود. در کشور ما وضعیت بهره‌مندی از مزایای نظارت همگانی حتی در دستگاه‌های نظارتی (چه دستگاه‌های با عملکرد بالا و چه دستگاه‌های با عملکرد پایین) در وضعیت

مطلوب قرار ندارد (الوانی و میرمحمدی، ۱۳۷۸). امروزه چالش فساد و سطح نامطلوب سلامت اداری در بخش دولتی، علاوه بر ایجاد نارضایتی عمومی، به عنوان یکی از موانع مهم توسعه، پیشروی سیاست‌گذاران بخش دولتی قرار دارد. موضوع نظارت همگانی به عنوان یکی از سازوکارهای مقابله با فساد اداری، به طور برجسته از نیمه دوم دهه ۸۰ شمسی در توجه و کانون مطالعه پژوهشگران حوزه مدیریت دولتی و نظام اداری قرار گرفت. از آنجا که در اکثر قریب به اتفاق پژوهش‌های پیشین عموماً به جنبه مثبت دستاوردهای نظارت همگانی و مشارکت عمومی در صورت توفیق در اجرای آن اشاره داشته‌اند، [به عنوان مثال (بابامحمدی، ۱۳۹۴) و (نیک‌پور، ۱۳۹۵)] این موضوع مهم که در صورت شکست در اجرا و پیاده‌سازی ناموفق نظارت همگانی، چه تبعات منفی ممکن است به بار آورده شود، تا حد زیادی از کانون توجه محققان دورمانده است. در خصوص جنبه‌های تئوریک و مطالعاتی موضوع نظارت همگانی و مزایا و دستاوردهای مثبت آن، تحقیق و پژوهش بسیار صورت گرفته است و اکنون می‌باید با تمرکز بر جنبه‌های واقعی و عمل‌گرایانه نظارت همگانی، بر این موضوع تمرکز نمود که در وادی عمل، اجرای نظارت همگانی در بخش‌های مختلف با چه چالش‌ها و موانعی روبرو می‌گردد و عدم همراهی یا تأثیر منفی سایر عوامل چگونه ممکن است تحقق نظارت همگانی اثربخش را به وادی شکست رهنمون شده و نه تنها به هیچ دستاورد مثبتی منجر نگردد، بلکه پیامدهای منفی همچون ناامیدی و سرخوردگی جامعه شهروندی و مشارکت‌کنندگان در مقوله نظارت همگانی را نیز به دنبال داشته باشد. (وردنپسی و هاگ، ۲۰۱۵) به بیان دیگر محققان حوزه نظارت همگانی، چه داخلی و چه خارجی، عموماً فرض را بر این نهاده‌اند که مشارکت جامعه شهروندی همواره نقش مثبتی را در مسیر مبارزه با فساد ایفا می‌نماید که مبین نگاهی ساده‌اندیشانه به مسئله است. چرا که تحت برخی شرایط خاص (همچون شکل‌گیری برخی روابط نامطلوب بین بازیگران دولتی و جامعه شهروندی)، مداخله گروه‌های شهروندی حتی ممکن است به تضعیف فرایند مبارزه با فساد بیانجامد. (زالونایا و همکاران، ۲۰۱۸) در برخی مطالعات نادر، حتی این خطر بسیار محتمل انگاشته شده است که همکاری و مشارکت جامعه شهری با کارگزاران دولتی می‌تواند منجر به شکل‌گیری ارتباطات ناسالمی گردد که در آن، در طی فرایند مشارکت، برخی افراد و گروه‌های جامعه در پی برقراری ارتباطات ناسالم با بوروکرات‌ها بوده و به بیان دیگر، مردم، خود به همدست عوامل فساد یا حتی عامل اصلی فساد تبدیل شوند. از این رو نباید به شکل ساده‌اندیشانه‌ای به

مشارکت عمومی و نظارت همگانی به عنوان نوشاروی مطلق معالجه فساد نگرست. (ورون و ویلیامز، ۲۰۰۶) با توجه به این که در نظام اداری ما احتمال شکست برنامه‌ها و به بارآمدن تبعاتی متناقض و متضاد با اهداف مدنظر از اجرای برنامه، امری کاملاً محتمل و مسبوق به سابقه است.^۱ (یک برنامه کاهش تورم شکست خورده و منجر به افزایش تورم می‌گردد یا یک برنامه اشتغال‌زایی یا فقرزدایی، شکست خورده و منجر به افزایش بیکاری یا توسعه فقر می‌گردد). توجه به این موضوع مهم یعنی لحاظ احتمال شکست و عدم توفیق نظارت همگانی در اجرای عملی آن، به عنوان مسئله برجسته و حائز اهمیت پژوهش حاضر، می‌تواند علاوه بر افزودن بر عمق و غنای مطالعاتی در این حوزه برای محققان و پژوهشگران، مجریان طرح‌های نظارت همگانی را نیز نسبت به حساسیت و اهمیت موضوع آگاه سازد تا تمهیدات لازم را برای به دورماندن از آسیب‌های ناشی از شکست احتمالی نظارت همگانی اندیشیده و از اجرای این‌گونه برنامه‌های نظارتی به توفیق حداکثری در مقاله با فساد و تحقق سلامت اداری دست یابند. از سوی دیگر، در پژوهش‌های پیشین، عموماً موضوع نظارت همگانی از یک منظر و دیدگاه واحد (نظیر جنبه فرهنگی، اجتماعی، مدیریتی، دینی، سیاسی، مدیریتی و مانند آن) مورد تمرکز محققان قرار گرفته است. پژوهش حاضر در صدد است تا از منظری کل‌نگر و جامع‌تر به موضوع نگرسته و با رویکردی عمیق و مبتنی بر واقعیات ملموس، عینی و مشهود (به‌دور از آرمان‌گرایی و رؤیاپردازی) و نمایان کردن جنبه‌ها، کارکردها و ابعاد کمتر دیده‌شده، ناشناخته یا کمتر شناخته شده آن با توجه به مختصات محیط پیرامونی، به ارائه الگوی بومی نظارت همگانی با رویکرد شناخت حالات و چگونگی تأثیر آن بر سلامت نظام اداری کشور بپردازد.

۱. جایگاه و اهمیت نظارت همگانی در آینه قوانین و مقررات و اسناد بالادستی نظام اداری

نظارت مردمی یا نظارت همگانی به موجب اصل هشتم قانون اساسی و بر پایه اصل شرعی امر به معروف و نهی از منکر پایه‌گذاری شده است. طبق این اصل: «در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل برعهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت که شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند.»

۱. در بحث مشارکت عمومی و نظارت همگانی، مشابه چنین حالاتی را در مصادیق بروز انواع فساد در عملکرد شوراها و اسلامی شهر و روستا که بدو با اهداف مشارکت، تمرکززدایی و نظارت عمومی ایجاد شدند، می‌توان به وفور یافت.

قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر که در سال ۱۳۹۴ نیز به تصویب رسیده است به نوعی سعی در عملی کردن اصل هشتم قانون اساسی دارد. علاوه بر آن، شیوه اعمال نظارت مردم بر دولت در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران در چند اصل قانون اساسی از جمله اصل بیست و چهارم (از طریق مطبوعات و رسانه‌های گروهی)، اصل یکصد و هفتاد و پنجم (از طریق صدا و سیما)، اصل بیست و ششم (از طریق تشکیل احزاب و انجمن‌های سیاسی) و اصل بیست و هفتم (از طریق تشکیل اجتماعات و راهپیمایی‌ها) مورد توجه قرار گرفته است. آن‌چنان که در سیاست‌های ۲۶ گانه نظام اداری کشور ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله) نیز ذکر گردیده است، شفاف‌سازی و آگاهی بخشی نسبت به حقوق و تکالیف متقابل مردم و نظام اداری با تأکید بر دسترسی آسان و ضابطه‌مند مردم به اطلاعات صحیح (بند ۱۸ سیاست‌ها) و زمینه‌سازی برای جذب و استفاده از ظرفیت‌های مردمی در نظام اداری (بند ۱۹ سیاست‌ها) از جمله تأکیدی است که پرداختن به موضوع نظارت همگانی و تأثیر آن بر سلامت اداری سازمان‌های دولتی را بیش‌ازپیش برجسته می‌نماید. از سوی دیگر ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد از جمله ضروری‌ترین کارکردهای یک نظام حکومتی پایدار و درعین‌حال از اصلی‌ترین پایه‌های استحکام آن محسوب می‌شود. این موضوع در بندهای ۲۴ (ارتقای سلامت نظام اداری و رشد ارزش‌های اخلاقی در آن از طریق اصلاح فرآیندهای قانونی و اداری، بهره‌گیری از امکانات فرهنگی و به‌کارگیری نظام مؤثر پیشگیری و برخورد با تخلفات) و ۲۵ (کارآمدسازی و هماهنگی ساختارها و شیوه‌های نظارت و کنترل در نظام اداری و یکپارچه‌سازی اطلاعات) سیاست‌های کلی نظام اداری ابلاغی مقام معظم رهبری نیز مورد تأکید قرار گرفته است. در سند نقشه راه اصلاح نظام اداری نیز در برنامه‌های شماره ۷ (صیانت از حقوق مردم و سلامت اداری) و ۸ (نظارت و ارزیابی) نیز اهمیت این موضوع در کانون توجه مسئولین امر قرار داده شده است. علاوه بر آن، چالش‌های مذکور در سند نقشه راه اصلاح نظام اداری یعنی «نظام‌مند نبودن سازوکار نظارت مردم و تشکلهای دولت» و «ناکارآمدی نظام‌های نظارتی در برنامه‌های میان‌مدت و کوتاه‌مدت و موضوعات مهم نظام اداری نظیر بهره‌وری و کیفیت، شفافیت، سلامت، پاسخگویی و مشارکت مردم» از جمله نشانه‌های دیگری است که وجود مسئله در خصوص الگوی بومی نظارت همگانی و نحوه تأثیر آن بر ارتقاء سلامت نظام اداری را بیش‌ازپیش

نمایان می‌سازد. علاوه بر موارد فوق در جایجای قوانین و مقررات پایین‌دستی نیز اهمیت موضوع نظارت همگانی بر نظام اداری با هدف دستیابی و تحقق سلامت اداری مورد توجه قرار گرفته است.

۲. مبانی نظری پژوهش

۱-۲ مشارکت عمومی

از نیمه قرن بیستم به بعد در قالب رویکردی که آن را موج نوین دموکراسی می‌نامیدند برخی دولت‌ها به ایجاد و توسعه اشکال دیگری از مشارکت روی آوردند که در آن جامعه شهروندی در تصمیم‌سازی‌های مرتبط با سیاست‌گذاری‌های عمومی مشارکت نمایند. این رویکرد جدید دموکراسی، ذینفعانی را که پیشتر از فرآیند تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری کنار گذاشته شده بودند و اکنون خواهان مشارکت بیشتر در اداره امور خود بودند دربر می‌گرفت. رابرت دال^۱ این مفهوم جدید را که مورد پذیرش و اقبال عمومی نیز قرار گرفته است در مقایسه با سایر شیوه‌های اداره حکومت نظیر الیگارشی، پلی‌آرشی^۲ (چندسالاری) می‌نامد. مشارکت شهروندی فراتر از انتخابات، امروزه پیش نیاز و ملازم هر دموکراسی به شمار می‌رود و مطالعات بسیاری در تلاش بوده‌اند تا آن را تعریف و تبیین نمایند. کریتون^۳ (۲۰۰۵) مشارکت عمومی را چنین تعریف نموده است:

«فرآیندی که در آن دغدغه‌ها، نیازها و ارزش‌های عمومی در تصمیم‌سازی‌های دولتی و حکومتی دخالت داده می‌شوند که یک تعامل ارتباطی دوطرفه می‌باشد که هدف کلی آن بهبود تصمیم‌سازی‌هاست به نحوی که مورد حمایت و اقبال عموم مردم باشند.» (کریتون، ۲۰۰۵)

مشارکت عمومی فرآیندی است که از طریق آن نیازها، انتظارات، نظرات و ارزش‌های عمومی در خط‌مشی‌ها و تصمیمات دولت‌مردان و سیاست‌گذاران انعکاس پیدا می‌کند. به بیان دیگر، مشارکت عمومی به کلیه فعالیت‌هایی اطلاق می‌گردد که از طریق آن افراد و اعضای یک جامعه (خواه آنها را شهروند، مشتری یا کاربر بنامیم) در تصمیم‌سازی‌ها و سیاست‌گذاری‌های نهادهای حاکم بر خود دخالت نموده و بر آن تأثیر می‌گذارند. (قرشی و الوانی، ۱۳۹۴) به بیان دیگر مشارکت عمومی کلیه فعالیت‌ها شامل اطلاع‌رسانی، مشاوره، همکاری، همفکری، دریافت بازخوردها و دخالت دادن

-
1. Robert Dahl
  2. Polyarchy
  3. Creighton

طراحی الگوی بومی نظارت همگانی؛ با رویکرد شناخت حالات و ... ۸۷

شهروندان در تصمیم‌سازی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها و تعیین رویکردها و جهت‌گیری‌ها در اداره امور عمومی را دربر می‌گیرد. (الوانی و همکاران، ۱۳۸۹)

۲-۲. نظارت همگانی

مشارکت عمومی در حوزه‌های مختلفی از اداره امور عمومی (نظیر بودجه‌ریزی، خط‌مشی‌گذاری، ارائه خدمات و غیره) می‌تواند موضوعیت و کارکرد داشته باشد که از کاربرد آن در حوزه نظارت و ارزیابی، با عنوان نظارت همگانی سخن به میان آورده می‌شود. (مالنا، ۲۰۰۹) نظارت همگانی مجموعه فعالیت‌هایی است که جامعه و گروه‌ها و یا اعضاء آنها مجموعه اقدامات و فرآیندهای ایفای نقش اعضاء و کارگزاران را با قواعد و نقش‌های محول، تطبیق و مورد ارزیابی قرار داده تا از این طریق میزان مطابقت نقش‌های محول با نقش‌های محقق سنجیده شود. (ابوالحسنی، ۱۳۸۹) از دیدگاه بیرو^۲ نظارت همگانی مجموعه اقدامات، وسایل و شیوه‌هایی است که با استفاده از آن یک گروه یا یک واحد اعضای خود را به پذیرش رفتارها، هنجارها و قواعدی منطبق با آنچه گروه مطلوب تلقی می‌نماید، سوق می‌دهد. (بیرو، ۱۹۹۱) این تلاش به منظور توسعه قابلیت و شایستگی سازمان‌های عمومی در انطباق با شرائط و اقتضات محیطی، به منظور توسعه راه‌حل‌های سازمانی جدید و خلاقانه و توسعه ظرفیت خودنوسازی سازمان در راستای تأمین و تضمین سلامت و اثربخشی سازمانی آن صورت می‌گیرد. (ترکزاده، ۱۳۸۹) نظارت همگانی به‌عنوان یک سازوکار بازخوردی مستمر و آگاهانه، امکان تحقق الگوی مدیریت مبتنی بر تنظیم و کنترل همگام و پیشرو سیستم (سازمان) را فراهم می‌آورد و بدین جهت سازمان را در جهت حرکت هوشمندانه به سوی مطلوبیت و اثربخشی بیشتر کمک می‌کند. نظارت همگانی در حقیقت انعکاس نظام‌مند و مستمر بازخوردهای محیطی در سازمان به منظور ارتقاء سطح سلامت سازمانی و کارآمدی آن است. (ترکزاده، ۱۳۸۹)

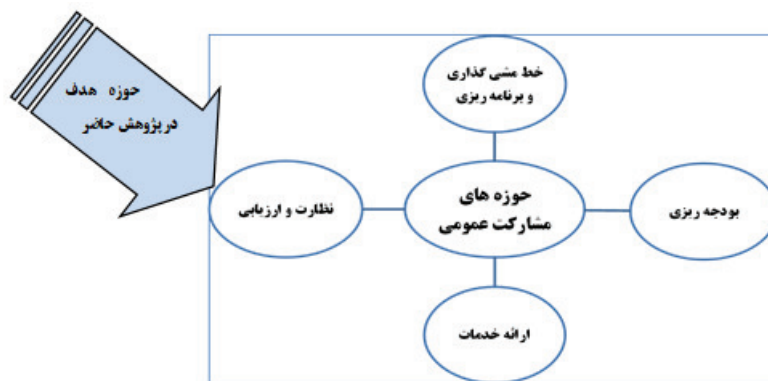
۲-۳. حوزه‌های مختلف مشارکت عمومی؛ نظارت همگانی

الوانی و قرشی (۱۳۹۴) در کتابی با عنوان «مشارکت عمومی و نظارت همگانی» حوزه‌های مختلف مشارکت عمومی را در قالب مدل زیر در چهار حوزه مختلف به تصویر می‌کشند. این حوزه‌ها که با

-
1. Malena
  2. Allen Biro

الگوپرداری از مطالعات صورت گرفته در کتاب «از بی تفاوتی سیاسی تا آرمان خواهی سیاسی» نوشته کارمن مالنا^۱ (۲۰۰۹) ارائه گردیده است، حوزه‌های مختلفی را که مشارکت عمومی مردم می‌تواند در آنها به کار گرفته شود، منعکس می‌نماید.

شکل ۱: حوزه‌های مشارکت عمومی (الوانی و قرشی، ۱۳۹۴) و حوزه هدف پژوهش حاضر

بنابر آنچه گفته شد نظارت همگانی مفهومی است که در حوزه نظارت و ارزیابی، به عنوان یکی از حوزه‌های مختلف و متنوع مشارکت عمومی مطرح می‌گردد.

۴-۲ شبکه فساد

بنا به تعریف شبکه فساد^۲ عبارت است از «همکاری جمعی غیررسمی که در آن در جهت تأمین منافع اعضاء شبکه، اعضاء از نقش‌های حرفه‌ای خود سوءاستفاده می‌نمایند تا حدی که هنجار غالب و عمومی شبکه، یعنی عمل متقابل اعضاء در قبال یکدیگر به منظور تأمین منافع، منجر به محرومیت دیگران می‌شود و آگاهی اعضاء از شبکه خود، در نگرش مشترک و رفتار آنها انعکاس می‌یابد.» (اسلینگرلند^۳، ۲۰۱۸) علاوه بر تمام جنبه‌هایی که در مفهوم‌پردازی فساد مورد توجه قرار گرفته است، جنبه «شبکه‌ای» آن در حد بسیار کمی در مطالعات و پژوهش‌های پیشین مورد توجه قرار گرفته است. هرچند فساد، عموماً از خصیصه و ماهیتی شبکه‌ای برخوردار است، اما این ویژگی آنچنان که

1. Carmen Malena
2. Network corruption
3. Slingerland

باید و شاید از جانب محققان مورد کنکاش قرار نگرفته و تا حدی ناشناخته به نظر می‌رسد. اگر چه تنوع و گوناگونی از ویژگی‌های انواع شبکه‌ها به شمار می‌رود اما ویژگی تعاملی و تبادلی (بده بستان) از مهم‌ترین خصوصیات تشکیل و فعالیت شبکه‌های فساد است که با مقاصد همچون هدایت منافع به سمت اعضاء شبکه و یا تأثیرگذاری بر تصمیمات تصمیم‌سازان به منظور منحرف نمودن آنها به سمت منافع اعضاء شبکه‌های فساد صورت می‌پذیرد. علم شبکه و ادبیات نظری آن بسیار گسترده است اما شاید شبکه فساد را در یک کلام نوعی «رابطه بین بازیگران» تلقی نمود که مهم‌ترین خصیصه آن تعاملی بودن (بده بستانی) و کنارگذاری اعضاء خارج از شبکه به منظور پیشینه نمودن منافع اعضاء درون شبکه است. (اسلینگرلند، ۲۰۱۸) بدیهی است که با ثابت ماندن سایر شرایط، گسترش شبکه فساد (افزایش تعداد اعضاء و افزایش تعداد ارتباطات فسادآمیز) منجر به فراهم شدن زمینه برای کاهش سلامت اداری و تحدید شبکه فساد (کاهش تعداد اعضاء و کاهش تعداد ارتباطات فسادآمیز) منجر به فراهم شدن زمینه برای افزایش سلامت اداری خواهد گردید.

۳. پیشینه پژوهش

۳-۱. پیشینه خارجی

در جدول زیر به اختصار برخی پژوهش‌های خارجی که از بیشترین ارتباط با پژوهش حاضر برخوردار بوده‌اند، تشریح گردیده‌اند. ذکر این نکته ضروری است که چه در خصوص پژوهش‌های داخلی و چه در خصوص پژوهش‌های خارجی، تعداد پژوهش‌هایی که آسیب‌ها و تبعات احتمالی نظارت همگانی ناموفق و ناکارآمد در اجرا را مورد بررسی و کنکاش قرار داده‌اند، بسیار نادر و به شکل مشهود، کمتر از پژوهش‌هایی است که به دستاوردهای مثبت یک نظارت همگانی موفق با نگاهی آرمان‌گرایانه پرداخته‌اند.

جدول شماره (۱)

خلاصه تحقیق	عنوان پژوهش	سال	محققان
<p>مشارکت عمومی و تمرکززدایی دموکراتیک را اصول محوری برنامه حکمرانی مطلوب قلمداد می‌کنند که اهدافی همچون کاهش میزان فساد و افزایش پاسخگویی به شهروندان را دنبال می‌کنند. به زعم ایشان، مشارکت و جامعه شهری محلی و کارگزاران دولتی می‌تواند منجر به شکل‌گیری شبکه‌های فسادى گردد که ممکن است در آن مردم نیز به همدست عوامل فساد یا عامل اصلی فساد تبدیل شوند. این مقاله درصدد است تا از مطالعات اخیر در حوزه توسعه مشارکتی پا را فراتر گذاشته و نشان دهد که چگونه حتی اعضاء کلیدی جوامع روستایی می‌تواند به عنوان عوامل اصلی یا همدست شبکه فساد محلی عمل نمایند. به گونه‌ای که امروزه فساد بیش از کارگزاران دولتی، توسط بازیگران و فعالانی از جامعه شهروندی نظیر بازرگانان نشأت گرفته و کنترل می‌گردد. اینکه چگونه ممکن است فرآیند مشارکت عمومی توسط مقامات بالادستی به انحراف کشیده شود. یکی از نتایج جالب این مقاله آن است که نباید به شکل ساده‌اندیشانه‌ای به مشارکت عمومی به عنوان نوشداروی</p>	<p>Decentralized Corruption or Corrupt Decentralization? Community Monitoring of Poverty-Alleviation Schemes in Eastern India</p>	<p>۲۰۰۶</p>	<p>ورون و ویلیامز</p>

محققان	سال	عنوان پژوهش	خلاصه تحقیق
			معالجه فساد نگرینست. چرا که در طی این فرآیند ممکن است برخی افراد و گروه‌های جامعه در پی برقراری ارتباطات ناسالم با بوروکرات‌ها و کارگزاران دولتی باشند.
وردنیسی و هاگ	۲۰۱۵	People power and anti-corruption; demystifying citizen-centered approaches	ایشان در پژوهش خود با تأکید بر این نکته که هرچند استفاده از ظرفیت‌های مردمی در مسیر مبارزه با فساد و تحقق سلامت، موضوعی است که در باب آن در مطالعات و پژوهش‌ها سخن فراوان به میان آمده است، اما پیاده‌سازی و تحقق آن در وادی عمل با مشکلات، موانع و چالش‌های متعددی روبرو می‌گردد. با برجسته نمودن این نکته که ضروری است با بازنگری و بازاندیشی اساسی، به چالش‌های بروز کرده در فرایندهای اجرایی نظارت همگانی در دنیای واقع، توجه لازم معطوف شود، نتیجه می‌گیرند که بدون همراهی مؤثر دولت و سایر عوامل خارجی، مکانیزم‌های مشارکتی شهروندمحور در مسیر مقابله با فساد، ناکارآمد و فاقد اثربخشی بوده و حتی ممکن است بی‌تفاوتی و ناامیدی شهروندان را افزایش داده و به طور بالقوه آسیب‌های دیگری را نیز در پی داشته باشد.
زالونایا و	۲۰۱۸	When civil engagement	در فقدان تحلیل‌های مبتنی بر تجارب

خلاصه تحقیق	عنوان پژوهش	سال	محققان
<p>عملی برآمده از اجرای نظارت همگانی، محققان عموماً فرض را بر این نهاده‌اند که مشارکت جامعه شهروندی همواره نقش مثبتی را در مسیر مبارزه با فساد ایفا می‌نماید که مبین نگاهی ساده‌اندیشانه به مسئله است. ایشان در پژوهش خود این دیدگاه غالب را به چالش کشیده و نشان می‌دهند که تحت برخی شرایط خاص (همچون شکل‌گیری برخی روابط خاص بین بازیگران دولتی و جامعه شهروندی)، مداخله گروه‌های شهروندی ممکن است به تضعیف فرایند مبارزه با فساد بیانجامد. در این پژوهش که از طریق بررسی اسناد کتابخانه‌ای و نیز مصاحبه با ۱۵ فعال حوزه مبارزه با فساد در روسیه و اوکراین به انجام رسیده است، محققان دو گونه از مشارکت ناکارآمد شهروندی در فرایند مبارزه با فساد را برجسته می‌نمایند که در همکاری و مشارکت صوری جامعه شهروندی با دولت، عملاً کمکی به فسادزدایی نمی‌نماید و در دیگری، انتقادات و شفاف‌زدایی‌های نسنجیده نهادهای جامعه مدنی نظیر سازمان‌های مردم‌نهاد از دولت یا تعدد این‌گونه نهادها و اختلافات احتمالی بین نقطه‌نظرات و دیدگاه‌های آنها، منجر به تخریب اعتماد</p>	<p>is part of the problem: Flawed anti-corruptionism in Russia and Ukraine</p>		<p>همکاران</p>

طراحی الگوی بومی نظارت همگانی؛ با رویکرد شناخت حالات و ... ۹۳

محققان	سال	عنوان پژوهش	خلاصه تحقیق
			مردم شده و مشارکت مؤثر آنها در قالب نظارت همگانی در مسیر مبارزه با فساد و تحقق سلامت اداری را مختل می‌نماید.

۲-۳. پیشینه داخلی

در جدول زیر به اختصار به برخی پژوهش‌های داخلی انجام شده در حوزه نظارت همگانی بر نظام اداری که تا سرحد امکان از ارتباط بیشتری با موضوع پژوهش حاضر برخوردار بوده‌اند، اشاره شده است.

جدول شماره (۲)

محققان	سال	عنوان پژوهش	خلاصه تحقیق
عطار	۱۳۹۰	آسیب‌شناسی نظارت همگانی در ایران، درآمدی بر نظریه مثلث نظارت همگانی	وی به تبیین نظارت همگانی در قالب نظریه‌ای سه‌بعدی شامل نهادهای نظارتی دولتی (سیاسی)، خصوصی (اقتصادی) و مردمی - مدنی (اجتماعی و فرهنگی) پرداخته و رسانه‌های جمعی را دارای نقش پشتیبان و در مواردی تضعیف‌کننده این تعامل سه‌جانبه برمی‌شمارد. در این تحلیل سه‌بعدی، وی فربه شدن دولت را باعث تعدد نهادهای نظارتی دولتی موازی با سطح اندک تعامل سازمانی، ضعیف بودن بخش خصوصی را موجب نبود نهادهای نظارتی منسجم خصوصی و کم‌توان بودن نهادهای مردمی و مدنی را باعث ضعف شدید نهادهای نیمه‌مردمی - نیمه‌دولتی موجود برشمرده و دولتی بودن اکثر رسانه‌های غالب را نیز از

محققان	سال	عنوان پژوهش	خلاصه تحقیق
			عوامل ضعف و ناکارآمدی فرایند نظارت همگانی در ایران برشمرده است.
۱۳۸۹	طباطبایی	دام‌های نظارت همگانی در مدیریت شهر، چالش‌ها، موانع و مشکلات احتمالی فرارو	وی در پژوهش خود تلاش می‌نماید چالش‌ها و مشکلات فراروی نظارت همگانی را بر اساس تجزیه و تحلیل عوامل در چند بعد یا سطح شامل سطوح محیطی، سازمانی، فرهنگی، سیاسی، فردی و مدیریتی بررسی و تحلیل نماید و با اشاره به مواردی نظیر گسترش تعارضات مدنی، اختلال و اختلاف در بین مردم، غرض‌ورزی و حتی لجاجت و بدبینی در کنش‌های رفتاری شهروندان، مدیران و برنامه‌ریزان را از افتادن در دام‌های پیدا و ناپیدای نظارت همگانی همگانی بر حذر دارد.
۱۳۹۱	عابدی جعفری و همکاران	ارتقاء سلامت نظام اداری؛ نقش نظارت رسمی و غیر رسمی (مشارکت مردمی، سازمان‌های مردم نهاد و رسانه‌ها)	این مطالعه با استفاده از رویکرد ترکیبی مطالعه تطبیقی و پیمایشی انجام شده است و طبق نتایج آن، پاسخ‌گویان، نحوه و عملکرد نظارتی بازیگران نظارت همگانی (مشارکت مردمی، سازمان‌های مردم نهاد و رسانه‌ها) در تحقق سلامت اداری را در وضعیت غیرمطلوب ارزیابی نموده‌اند. آن‌ها عملکرد نظارتی سازمان‌های مدنی و رسانه‌ای غیردولتی بر فساد را نیز مؤثر و کارآمد ارزیابی نکرده‌اند. در این پژوهش متغیر جنسیت در کانون بررسی قرار گرفته و در آن به آسیب‌های احتمالی نظارت همگانی ناکارآمد، اشاره‌ای نشده است.

شایان ذکر است که محققان دیگری همچون محمودی (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «مبانی طراحی مدل جامع نظارت همگانی در شهرداری تهران» و ناری ایبانه (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «مدل نظارت همگانی شهرداری تهران» تلاش‌هایی را در جهت حرکت به سمت طراحی مدل در این حوزه با تمرکز بر شهرداری تهران به انجام رسانده‌اند که علیرغم سودمندی دستاوردها، به دلیل تمرکز کامل بر شهرداری تهران و سامانه ۱۸۸۸ آن، از قابلیت تعمیم‌پذیری بالایی به کل نظام اداری برخوردار نیستند که این موضوع، بر وجود مسئله در خصوص طراحی الگوهای بومی نظارت همگانی بر نظام اداری، بیش از پیش صحنه می‌گذارد.

۴. روش‌شناسی تحقیق

۴-۱. شیوه انجام پژوهش

پژوهش حاضر با رویکردی عینی و مبتنی بر واقعیات، با پیش‌رو قرار دادن الگوی نظریه داده‌بنیاد و نیز الگوبرداری از رهنمود کلی استراوس و کوربین^۱ (۱۹۹۸) با آشکارسازی برخی جنبه‌های مغفول‌مانده از نگاه پژوهشگران پیشین، به ارائه الگوی بومی نظارت همگانی با رویکرد شناخت حالات و چگونگی تأثیر آن بر سلامت نظام اداری کشور می‌پردازد. توضیح این نکته ضروری است که در این پژوهش هرچند از الگوی کلی استراوس و کوربین پیروی شده است، اما با نگاه و رویکردی بومی، با اندکی تعدیل و تفسیر، در یک حرکت تئوریک روبه‌جلو، مولفه‌های الگوی مذکور با مختصات نظام اداری و هدف پژوهش انطباق یافته و از طرفی با الگوی میدان نیروی کرت لوین (با لحاظ احتمال تأثیرگذاری عوامل در دو جهت سازنده و مخرب) نیز تلفیق گردیده است. بدین معنی که نظارت همگانی بر نظام اداری، مقوله محوری پژوهش را تشکیل داده و مفهوم خاستگاه‌ها در پژوهش حاضر، متناظر موجبات علی، مفهوم عوامل زمینه‌ای، متناظر زمینه و مفهوم عوامل محیطی، متناظر عوامل مداخله‌گر در الگوی کوربین و استراوس بوده و پیامدها نیز با فرض تأثیرگذاری عوامل در دو جهت مثبت و منفی (که با توجه به خصیصه‌های بومی نظام اداری ما امری کاملاً محتمل است) به دو دسته پیامدهای مثبت و منفی (محتمل) تفکیک گردیده‌اند. به‌عنوان یک نمونه مشابه از پژوهش‌های خارجی از حیث روش‌شناختی، می‌توان به پژوهش سمیرل کینگ و

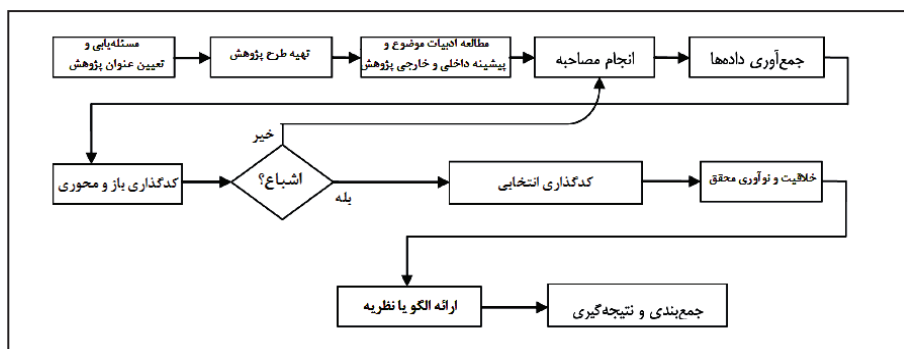
---

1. Strauss & Corbin

همکاران^۱ (۱۹۹۸) با عنوان «مسئله مشارکت؛ حرکت به سمت مشارکت عمومی واقعی در نظام اداری^۲» اشاره نمود که با استفاده از روش تحقیق کیفی تئوری زمینه‌ای در پی آن برآمدند که به شکلی عمیق شیوه‌های افزایش اثربخشی مشارکت عمومی را از میان نظرات خبرگان و مدیران دولتی استخراج نمایند تا موضوعاتی که از نظر پژوهشگران پیشین دور مانده است، امکان ظهور پیدا کنند. این پژوهش از نظر گونه‌شناسی در رده پژوهش‌های کیفی و نیز از نوع پژوهش‌های اکتشافی و توصیفی به شمار می‌رود و از سوی دیگر پژوهشی کاربردی نیز به شمار می‌رود که از روش مصاحبه عمیق با خبرگان (و پیش از آن مطالعه میدانی مقالات و کتب نگارش شده در خصوص نظارت همگانی بر نظام اداری به منظور ایجاد حساسیت نظری و استخراج مهم‌ترین مفاهیم) به طراحی و تبیین الگوی بومی نظارت همگانی بر نظام اداری کشور با رویکرد شناخت حالات و چگونگی تأثیر آن بر سلامت نظام اداری می‌پردازد. در این پژوهش، ابتدا با مطالعه کتابخانه‌ای پژوهش‌های پیشین داخلی و خارجی و مرور ادبیات موضوع، نکات مهم و خلاءهای تئوریک موضوع نظارت همگانی بر نظام اداری شناسایی شده و مورد توجه قرار می‌گیرد. تا مرحله رسیدن به اشباع نظری، تعداد ۱۵ نفر از خبرگانی که جنبه یا موضوعی جدید را از نظارت همگانی مورد بررسی قرار داده‌اند در نمونه آماری پژوهش گنجانده شده، دیدگاه‌های آنها استخراج، تجمیع و با استفاده از تجزیه تحلیل مصاحبه عمیق شامل روش‌های کدگذاری باز، محوری و انتخابی تجزیه و تحلیل می‌گردد. سپس بر اساس اهداف و سؤالات تحقیق و نیز بر اساس مبانی نظری پژوهش، نتایج حاصل در قالب الگوی بومی نظارت همگانی با رویکرد شناخت حالات و چگونگی تأثیر آن بر سلامت نظام اداری، تجمیع و الگوی نهایی پژوهش ارائه خواهد شد. فرایند کلی پژوهش در شکل (۲) ارائه گردیده است.

-
1. Simrell King et. al
  2. The Question of Participation: Toward Authentic Public Participation in Public Administration

شکل ۲- فرایند کلی پژوهش

۲-۴. قلمرو تحقیق (قلمرو موضوعی، مکانی و زمانی)

قلمرو موضوعی تحقیق در حوزه مشارکت عمومی^۱ (زیر مجموعه مدیریت دولتی^۲) بوده و صرفاً مفاهیم و موضوعات مرتبط با طراحی الگوی بومی نظارت همگانی بر نظام اداری را در برمی‌گیرد. از حیث کدهای طبقه‌بندی موضوعی مقالات (JEL^۳) این پژوهش را می‌توان در زمره پژوهش‌های مرتبط با مدیریت دولتی (گروه H3^۴) به شمار آورد. قلمرو زمانی تحقیق از اردیبهشت ماه ۹۸ تا بهمن ماه ۹۹ بوده و قلمرو مکانی آن را سازمان‌های دولتی و نهادهای عمومی زیرمجموعه دولت جمهوری اسلامی ایران تشکیل می‌دهد.

۳-۴. جامعه آماری پژوهش و شیوه نمونه‌گیری

جامعه آماری پژوهش را خبرگان نظام اداری که حتی‌المقدور هم از سابقه تجربه عملی و اجرایی در حوزه نظارت همگانی و هم از سابقه فعالیت علمی و کار پژوهشی مطالعاتی برخوردار بوده‌اند، تشکیل می‌دهد. از این رو در این پژوهش، نمونه‌گیری به صورت هدفمند صورت گرفته است. یعنی از بین تمام صاحب‌نظران حوزه نظارت همگانی که به صورت توأمان، هم از تجارب و مسئولیت‌های عملی

1. Public Participation
2. Public Administration
3. JEL Classification Codes
4. H83 - Public Administration; Public Sector Accounting and Audits

و مدیریتی در حوزه نظارت همگانی و هم از پیشینه فعالیت علمی (تألیف کتاب یا انتشار و ارائه مقاله در نشریات پژوهشی و کنفرانس‌های علمی حوزه نظارت همگانی) برخوردار بوده‌اند تا رسیدن به مرحله اشباع تئوریک، تعداد ۱۵ نفر مشارکت داده شده‌اند. در جدول شماره (۳) اطلاعات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌های پژوهشی ارائه گردیده است.

جدول شماره (۳): اطلاعات جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

ردیف	عنوان پست سازمانی	سن	جنسیت	مدرک تحصیلی	نام سازمان	کد مصاحبه‌شونده
۱	عضو هیأت علمی	۵۱	مرد	دکترا	دانشگاه علامه طباطبایی	I ₁
۲	حسابرس کل	۵۳	مرد	کارشناسی ارشد	دیوان محاسبات کشور	I ₂
۳	مدیرکل	۴۹	مرد	دکترا	دیوان محاسبات کشور	I ₃
۴	مدیرکل	۴۷	مرد	کارشناسی ارشد	سازمان بازرسی کل کشور	I ₄
۵	مدیرکل	۵۰	مرد	کارشناسی ارشد	سازمان بازرسی کل کشور	I ₅
۶	رئیس	۴۷	مرد	کارشناسی ارشد	نیروی انتظامی	I ₆
۷	مدیر	۳۸	مرد	کارشناسی ارشد	شهرداری تهران	I ₇
۸	مدیر	۳۶	زن	کارشناسی	شهرداری تهران	I ₈
۹	مدیر	۴۲	مرد	کارشناسی ارشد	شهرداری تهران	I ₉
۱۰	مدیر	۳۷	زن	کارشناسی ارشد	شهرداری تهران	I ₁₀
۱۱	عضو هیأت علمی	۵۲	مرد	دکترا	دانشگاه تهران	I ₁₁
۱۲	عضو هیأت علمی	۵۸	مرد	دکترا	دانشگاه تهران	I ₁₂

ردیف	عنوان پست سازمانی	سن	جنسیت	مدرک تحصیلی	نام سازمان	کد مصاحبه‌شونده
۱۳	معاون مدیر کل	۴۰	مرد	کارشناسی ارشد	دیوان عدالت اداری	I ₁₃
۱۴	معاون	۳۹	مرد	کارشناسی ارشد	سازمان بازرسی کل کشور	I ₁₄
۱۵	عضو هیأت علمی	۵۳	مرد	دکترا	دانشگاه علوم انتظامی	I ₁₅

۵. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

تجزیه و تحلیل یافته‌ها در پژوهش حاضر به روش تحلیل محتوا صورت گرفته است که از سه مرحله کدگذاری باز^۱، کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری انتخابی^۳ تشکیل گردیده است. در کدگذاری باز پژوهشگر از طریق جزء به جزء کردن اطلاعات به شکل‌بندی مقوله‌های اطلاعاتی درباره پدیده مورد مطالعه می‌پردازد. محقق بر اساس داده‌های گردآوری شده از مصاحبه‌ها، مشاهده‌ها و یادداشت‌ها مقوله‌های اصلی و فرعی را مشخص می‌کند. در تحقیق حاضر بخش عمده فعالیت‌های مرتبط با گردآوری داده‌ها از طریق مصاحبه صورت پذیرفت و بر اساس آن، مقولات موردنظر شناسایی گردیدند. بدیهی است در مسیر تکامل تحقیق و انجام مراحل تفصیلی گردآوری داده‌ها، مقولات مورد بازبینی، اصلاح و تکمیل قرار گرفته‌اند.

بنا به اصول روش تحقیق استفاده شده، در این پژوهش سعی شده تا از علائم اختصاری برای کدگذاری بهتر داده‌ها استفاده شود که فهرست این علائم در جدول شماره (۴) ارائه گردیده است.

-
1. Open coding
  2. Axial coding
  3. selective coding

جدول شماره ۴: علائم اختصاری مربوط به کدگذاری باز مفاهیم و موضوعات

موضوع	علامت اختصاری
مصاحبه شونده I_i ام	I_i
خاستگاه‌ها (موجبات علی)	A_i
ابعاد و انواع (راهبردها)	B_i
عوامل پیش‌برنده (سازنده)	C_i
عوامل پیش‌برنده محیطی (محیط دور یا طرف مردم)	C_p
عوامل پیش‌برنده زمینه‌ای (محیط نزدیک یا طرف دولت)	C_G
عوامل بازدارنده (مخرب)	D_i
عوامل بازدارنده محیطی (محیط دور یا طرف مردم)	D_p
عوامل بازدارنده زمینه‌ای (محیط نزدیک یا طرف دولت)	D_G
پیامدها	EF
پیامدهای مثبت	E_i
پیامدهای منفی	F_i

سوالات مطرح شده در مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته شامل مندرج در جدول شماره (۵) بوده‌اند که در فرایند مصاحبه حداکثر تلاش محقق در هدایت مصاحبه به سمت گردآوری اطلاعات جدید و غیر تکراری و نیز مبتنی بر واقعیات عینی (به دور از تئوری‌پردازی‌های صرف یا آرمانگرایی‌های دست‌نیافتنی) و بر مبنای شرایط، ویژگی‌ها و خصیصه‌های بومی نظام اداری کشور ما بوده است.

جدول شماره ۵؛ سوالات اصلی مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته بر مبنای اهداف پژوهش

سؤال	هدف سؤال متناظر با اهداف تحقیق
بنا به چه دلایل و الزاماتی ضرورت و اهمیت نظارت همگانی بر نظام اداری آشکار می‌گردد و باید به شکل جدی‌تر به آن روی آورد؟	کشف موجبات علی (خاستگاه‌ها)
مهم‌ترین عوامل مؤثر بر پیشبرد نظارت همگانی بر نظام اداری از نظر شما کدامند؟ مهم‌ترین موانع پیش روی نظارت همگانی بر نظام اداری از نظر شما کدامند؟	کشف عوامل محیطی و زمینه‌ای و سایر عوامل تأثیرگذار
پیامدهای مثبت نظارت همگانی بر نظام اداری در صورت فراهم بودن شرایط و زمینه‌ها کدامند؟ آیا در این صورت نظارت همگانی بر نظام اداری منجر به تحدید شبکه فساد و فراهم نمودن زمینه برای افزایش سلامت اداری می‌گردد؟	کشف پیامدهای مثبت نظارت همگانی (در صورت اجرای مطلوب و موفق آن)
آیا در صورت غلبه عوامل مخرب و بازدارنده، نظارت همگانی می‌تواند پیامدهای منفی دربرداشته و حتی منجر به گسترش شبکه فساد و فراهم نمودن زمینه کاهش سلامت اداری گردد؟	کشف پیامدهای منفی احتمالی نظارت همگانی (در صورت عدم توفیق در اجرای مطلوب آن)
مهم‌ترین راهبردها یا ابعاد نظارت همگانی کدامند و در هر بعد مهمترین انواع کدامند؟	کشف مهمترین ابعاد و انواع نظارت همگانی (راهبردها)

۱-۵. کدگذاری باز

در مرحله اول، کدگذاری باز از طریق جزء‌به‌جزء کردن اطلاعات به شکل‌دهی مقوله‌های اطلاعاتی درباره نظارت همگانی بر نظام اداری کشور پرداخته شد و بر اساس داده‌های حاصله از مصاحبه‌ها و یادداشت‌ها، مفاهیم شناسایی گردیدند. به دلیل فراوانی تعداد و طولانی بودن متون مستخرج از مصاحبه‌ها، از ذکر تمامی اجزاء کدگذاری باز پرهیز شده و در جدول شماره (۶) به عنوان نمونه‌ای از کدگذاری باز، یکی از گزاره‌های مفهومی مستخرج از مصاحبه‌ها ارائه گردیده است. لازم به توضیح

است که به دلیل مطول بودن متن کلیه روایات، در خلال مصاحبه و یادداشت‌برداری، به نحوی، تلخیص و ویرایش نگارشی نقل‌قول‌ها نیز توسط محقق صورت گرفته است.

جدول شماره ۶؛ نمونه‌ای از کدگذاری باز مفاهیم برآمده از نقل‌قول‌ها، گویه‌ها و روایات

مصاحبه‌شوندگان

کد	مفهوم برآمده از گویه‌ها و نقل‌قول‌ها	منبع مصاحبه شونده	نقل قول یا روایت
E ₁₃	محدود شدن شبکه فساد	I ₃ - I ₄ - I ₅ - I ₆ - I ₈ - I ₁₀ - I ₁₁ - I ₁₃ - I ₁₅	یک نظارت همگانی اثربخش، با دریافت گزارش‌های مردمی سازنده، خطوط ارتباطی روابط فسادآمیز و ناسالم را قطع می‌کند و منجر به ایجاد بستری می‌گردد که در آن بده‌بستان‌های فسادآمیز از قبیل رانت و رشوه و مانند آن کاهش یابد. در چنین فضایی، سیستم به صورت اتوماتیک از هرگونه ارتباطات ناسالم و ناپاک، اطلاع یافته و نسبت به متوقف نمودن چنین روابط مخربی، واکنش نشان می‌دهد که در کل منجر به هرچه کوچکتر شدن و محدودتر شدن شبکه فساد می‌گردد. وجود شبکه‌های فساد گسترده در برخی حوزه‌های فعالیت کشور، امروزه یک چالش عمده به شمار می‌رود.

۲-۵. کدگذاری محوری و انتخابی

پس از انجام کدگذاری باز مطابق جدول قبل، مراحل کدگذاری محوری و انتخابی طبق جدول شماره (۷) به انجام رسید. در این جدول ۹۴ گزاره مفهومی شناسایی شده بر اساس ارتباطات شناسایی شده در عملیات میدانی بین مقوله‌ها و گزاره‌ها و نیز محتوای آنها در قالب ۱۵ گزاره مقوله‌ای و در ۶ دسته اصلی طبقه‌بندی گردیدند. لازم به توضیح است که کلیه کدگذاری‌ها اعم از کدگذاری‌های باز،

طراحی الگوی بومی نظارت همگانی؛ با رویکرد شناخت حالات و ... ۱۰۳

محوری و انتخابی توسط دو نفر از خبرگان موضوع مورد بازبینی مستمر قرار گرفته و اصلاحات پیشنهادی به منظور حداکثر صحت، کفایت و جامعیت کار، اعمال گردید.

جدول شماره ۷؛ کدگذاری محوری و انتخابی مفاهیم

کد	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
A ₁	لزوم نظارت همگانی بنا به اقتضائات مدیریت دولتی، حکمرانی خوب و علم سازمان	خاستگاه‌های مدیریتی نظارت همگانی	A خاستگاه‌های نظارت همگانی (موجبات علی) (نظارت همگانی مقوله‌ای است که از شاخه‌های مختلفی از علوم انسانی سرمنشأ گرفته و به الزامات مختلفی، انجام آن ضرورت می‌یابد.)
A ₂	وجود نظارت همگانی در مبانی فرهنگی و دینی و تعالیم و آموزه‌های اسلامی	خاستگاه‌های فرهنگی و دینی نظارت همگانی	
A ₃	الزام نظارت همگانی با توجه به قوانین و مقررات از جمله قانون اساسی و سایر قوانین بالادستی و پایین دستی	خاستگاه‌های حقوقی و قانونی نظارت همگانی	
A ₄	لزوم نظارت همگانی با توجه به دیدگاه‌های اقتصادی و نگاه مشتری‌محور به شهروندان	خاستگاه‌های اقتصادی نظارت همگانی	
A ₅	ضرورت نظارت همگانی در علوم سیاسی با توجه به نگاه شهروندمحور و با توجه به الزامات مردم‌سالاری (دموکراسی)	خاستگاه‌های سیاسی نظارت همگانی	
A ₆	ریشه‌یابی نظارت همگانی در مباحث، علوم اجتماعی و الزامات جامعه‌شناختی (توسعه اجتماعی، سرمایه اجتماعی و ...)	خاستگاه‌های جامعه‌شناسی نظارت همگانی	
A ₇	ضرورت نظارت همگانی بنا به دلایل روان‌شناسی فردی آحاد جامعه و	خاستگاه‌های روان‌شناسی نظارت همگانی	

کد	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
	مباحثی از قبیل خودباوری، عزت نفس و اعتماد به نفس		
B ₁₁	نظارت از طریق احزاب سیاسی	B ^I _{ns} نظارت نهادهای مدنی و خصوصی	B ابعاد و انواع نظارت همگانی (راهبردها)
B ₁₂	نظارت از طریق مطبوعات و رسانه‌ها		
B ₁₃	نظارت از طریق سازمان‌های مردم نهاد (NGO)		
B ₁₄	نظارت از طریق نهادهای مذهبی		
B ₁₅	نظارت از طریق اصناف و اتحادیه‌ها		
B ₁₆	نظارت از طریق شرکت‌های خصوصی		
B ₁₇	نظارت از طریق انجمن‌ها و گروه‌های تخصصی		
B ₁₈	نظارت از طریق شوراهای اسلامی شهر و روستا		
B ₂₁	نظارت کارکنان سازمان‌های دولتی	B ^I _{nd} نظارت آحاد جامعه	(نظارت همگانی در ابعاد و انواع مختلف و با راهبردهای گوناگون انجام می‌پذیرد.)
B ₂₂	نظارت دانشجویان		
B ₂₃	نظارت روحانیون مستقل		
B ₂₄	نظارت خبرنگاران مستقل		
B ₂₅	نظارت بازنشستگان		
B ₂₆	نظارت دانش‌آموزان		
B ₂₇	نظارت شهروندان عام		
B ₂₈	نظارت نخبگان		
C _p ₁	احساس مسئولیت در قبال جامعه (منفعت‌طلبی جمعی)	CP عوامل محیطی پیش‌برنده نظارت همگانی	C عوامل پیش‌برنده (سازنده) نظارت
C _p	تمایل به تغییر، آموزش و یادگیری		

۱. ناظر به Institutions

۲. ناظر به Individuals

کد	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
2		(محیط دور یا طرف مردم)	همگانی
C _P	اعتماد متقابل در فرایند مشارکت		
3			(عواملی در محیط دور و نزدیک وجود دارند که موجب بهبود نظارت همگانی می گردند.)
C _P	پاسخ جویی شهروندان		
4			
C _P	امید به امکان بهبود و اصلاح امور		
5			
C _P	اعتماد به نفس در مشارکت		
6			
C _P	شکل گیری نهادها و گروههای غیررسمی کارآمد		
7			
C _P	سرمایه اجتماعی مطلوب		
8			
C _P	فرهنگ عمومی مشارکت در امور		
9			
C _P	توجه به منافع و مزایای بلندمدت		
10			
C _G	تعهد و پایبندی واقعی مدیران ارشد		
1			
C _G	اختصاص واحد سازمانی در ساختار		
2			
C _G	مقررات گذاری مطلوب	CG ^۱	عوامل زمینه‌ای پیش‌برنده نظارت همگانی (محیط نزدیک یا طرف دولت)
3			
C _G	انتخاب روش‌ها و ابزارهای مناسب انتقال پیام		
4			
C _G	ساختار مناسب در واحد اجرا (سطح پیچیدگی، رسمیت و تمرکز مناسب)		
5			
C _G	تخصیص منابع کافی و با کیفیت		
6			

کد گذاری انتخابی	کد گذاری محوری	کد گذاری باز	کد
		بازبینی، ارزیابی و پایش کل فرآیند	C _G 7
		دسترسی به اطلاعات در جامعه	C _G 8
		تمایل واقعی نهادهای دولتی به نظارت پذیری	C _G 9
		وجود بسترهای ارتباطی فناورانه	C _G 10
		سرعت و کیفیت پیگیری پیام‌های نظارتی	C _G 11
		ارائه بازخورد به ناظران ارسال کننده پیام‌ها	C _G 12
D عوامل بازدارنده (مخرب) نظارت همگانی (عواملی در محیط دور و نزدیک وجود دارند که موجب تخریب نظارت همگانی می‌گردند.)	DP ^۱ عوامل محیطی بازدارنده نظارت همگانی (محیط دور یا طرف مردم)	عدم اعتماد به فرایند مشارکت	D _P 1
		عدم احساس مسئولیت در قبال جامعه (منفعت طلبی شخصی)	D _P 2
		یاس و ناامیدی از اصلاح و بهبود امور	D _P 3
		بی‌میلی نسبت به یادگیری و تغییر	D _P 4
		ترس از مشارکت در فرآیند نظارت	D _P 5
		سطح پایین پاسخ‌جویی	D _P 6
		زمینه فرهنگی ناهمخوان با روح مشارکت	D _P 7
		کمبود سرمایه اجتماعی	D _P 8
فقدان گروه‌ها و نهادهای غیررسمی	D _P		

۱. ناظر به Public

طراحی الگوی بومی نظارت همگانی؛ با رویکرد شناخت حالات و ... ۱۰۷

کد	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
9	کارآمد		
D _p	عدم توجه به منافع و مزایای بلندمدت		
D _G 1	فقدان تعهد و پایبندی مدیران		
D _G 2	عدم اختصاص واحد سازمانی مستقل		
D _G 3	عدم مقررات گذاری یا مقررات ناکارآمد		
D _G 4	انحراف در انتخاب روش یا شیوه‌های انتقال پیام		
D _G 5	ساختار نامناسب در واحد اجرا (سطح پیچیدگی، رسمیت و تمرکز نامناسب)		
D _G 6	تخصیص منابع ناکافی یا بی کیفیت	DG عوامل زمینه‌ای بازدارنده نظارت همگانی (محیط نزدیک یا طرف دولت)	
D _G 7	عدم پایش مستمر کل فرآیند		
D _G 8	نبود بسترهای ارتباطی فناورانه		
D _G 9	عدم امکان دسترسی به اطلاعات در جامعه		
D _G 10	عدم تمایل واقعی نهادهای دولتی به نظارت‌پذیری		
D _G 11	کندی و اختلال در پیگیری پیام‌های نظارتی		
D _G 12	عدم ارائه بازخورد به ناظران ارسال‌کننده پیام‌ها		
E ₁	بهبود سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و	E	EF

کد گذاری انتخابی	کد گذاری محوری	کد گذاری باز	کد
<p>پیامدهای نظارت همگانی</p> <p>(نظارت همگانی می تواند به دو دسته از پیامدهای مثبت و منفی، بسته به برآیند عوامل سازنده و مخرب منجر گردد).</p>	<p>پیامدهای مثبت نظارت همگانی برای مردم و دولت (تحدید شبکه فساد و فراهم شدن زمینه افزایش سلامت اداری) (در صورت غلبه عوامل پیش برنده و سازنده)</p>	راهبردها	
		مشروعیت تصمیمات	E ₂
		اعتماد سازی	E ₃
		افزایش سطح آموزش، یادگیری و کسب مهارت	E ₄
		کاهش تنش ها، اختلافات و تعارضات مخرب	E ₅
		ایجاد پیوندها و همبستگی های مثبت، سازنده و اثربخش	E ₆
		درک بهتر خواستها و نیازهای شهروندان	E ₇
		افزایش شفافیت و پاسخگویی	E ₈
		افزایش سطح عملکردی (کارایی، اثربخشی و صرفه اقتصادی برنامه ها)	E ₉
		افزایش رضایتمندی عمومی	E ₁₀
		افزایش سرمایه اجتماعی	E ₁₁
		افزایش تعهد، احساس مسئولیت و انگیزش های مشارکتی	E ₁₂
		محدود شدن شبکه فساد	E ₁₃
		همگرایی بیشتر در جهت اهداف اصلی نظارت همگانی	E ₁₄
		افزایش امید به بهبود و اصلاح ساختارها و فرآیندها	E ₁₅
		کاهش تعارض و تضاد	E ₁₆
		کاهش میزان رخداد انواع اعمال فسادآمیز	E ₁₇
افزایش عدالت اجتماعی	E ₁₇		

کد	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
F ₁	ناکارآمدی سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و راهبردها	<p>F</p> <p>پیامدهای منفی نظارت همگانی برای مردم و دولت (گسترش شبکه فساد و فراهم شدن زمینه کاهش سلامت اداری) در صورت غلبه عوامل بازدارنده و مخرب)</p>	
F ₂	فقدان مشروعیت تصمیمات		
F ₃	تخریب اعتماد عمومی		
F ₄	کاهش سطح آموزش، یادگیری و کسب مهارت		
F ₅	افزایش تنشها، اختلافات و تعارضات مخرب		
F ₆	ایجاد پیوندها و روابط فسادآمیز و ناسالم بین مسئولین و شهروندان		
F ₇	عدم درک دقیق خواستها و نیازهای شهروندان		
F ₈	کاهش شفافیت و پاسخگویی		
F ₉	کاهش سطح عملکردی (کارایی، اثربخشی و صرفه اقتصادی برنامه‌ها)		
F ₁₀	کاهش رضایتمندی عمومی		
F ₁₁	کاهش سرمایه اجتماعی		
F ₁	کاهش تعهد، احساس مسئولیت و انگیزش‌های مشارکتی		
F ₁₂	گسترش شبکه فساد با اثربخشی کمتر فرایند نظارت		
F ₁₃	انحراف تدریجی از اهداف اصلی نظارت همگانی		
F ₁₄	کاهش امید به بهبود و اصلاح ساختارها و فرآیندها		
F ₁₅	افزایش تعارض و تضاد		
F ₁₆	کاهش خودباوری جامعه		

کد	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
F ₁₇	افزایش میزان رخداد انواع اعمال فسادآمیز		
F ₁₇	کاهش عدالت اجتماعی		

۳-۵. اعتبارسنجی (روایی و پایایی) پژوهش

آنچنان که دانایی فرد (۱۳۸۶) به نقل از کرسول^۱ (۲۰۰۵) بیان می‌دارد، اعتبارسنجی پژوهش داده‌بنیاد مشتمل بر روایی و پایایی آن، می‌تواند علاوه بر مقایسه آن با پژوهش‌های پیشین و نیز میزان انطباق آن با واقعیات توسط خود محقق، از طریق بررسی و قضاوت مرورکنندگان خارجی^۲ تأیید و تضمین گردد. در این پژوهش، علاوه بر اخذ تأیید صحت کلیه مراحل کدگذاری‌ها توسط دو نفر خبره مستقل، الگوی نهایی طی جلساتی به برخی از دیگر خبرگان موضوع ارائه شده و پس از اعمال برخی اصلاحات جزئی، توافق و اجماع قابل قبول در خصوص آن حاصل آمد. در راستای تکمیل و اصلاح الگو، محقق تلاش نمود با بازگشت‌های پی‌درپی به داده‌های تحقیق، نظریه را به شکل مرتب اصلاح و تکمیل نموده و اصلاحات لازم را به انجام رساند تا الگو ضمن برخورداری از جامعیت مفهومی لازم، توضیح‌دهندگی و تعمیم‌پذیری مطلوب را نیز در برداشته باشد. علاوه بر بازبینی مراحل کدگذاری باز، محوری و انتخابی توسط دو نفر خبره و تأیید صحت و اجماع قابل قبول در خصوص آن، به منظور تکمیل مدل و بهبود مستمر آن، جلساتی با برخی دیگر از خبرگان، برگزار شده و الگوی نهایی به ایشان ارائه گردید که پس از اعمال برخی اصلاحات جزئی، اجماع و توافق ایشان در خصوص الگوی مستخرج از پژوهش حاصل آمد.

۶. الگوی نهایی پژوهش

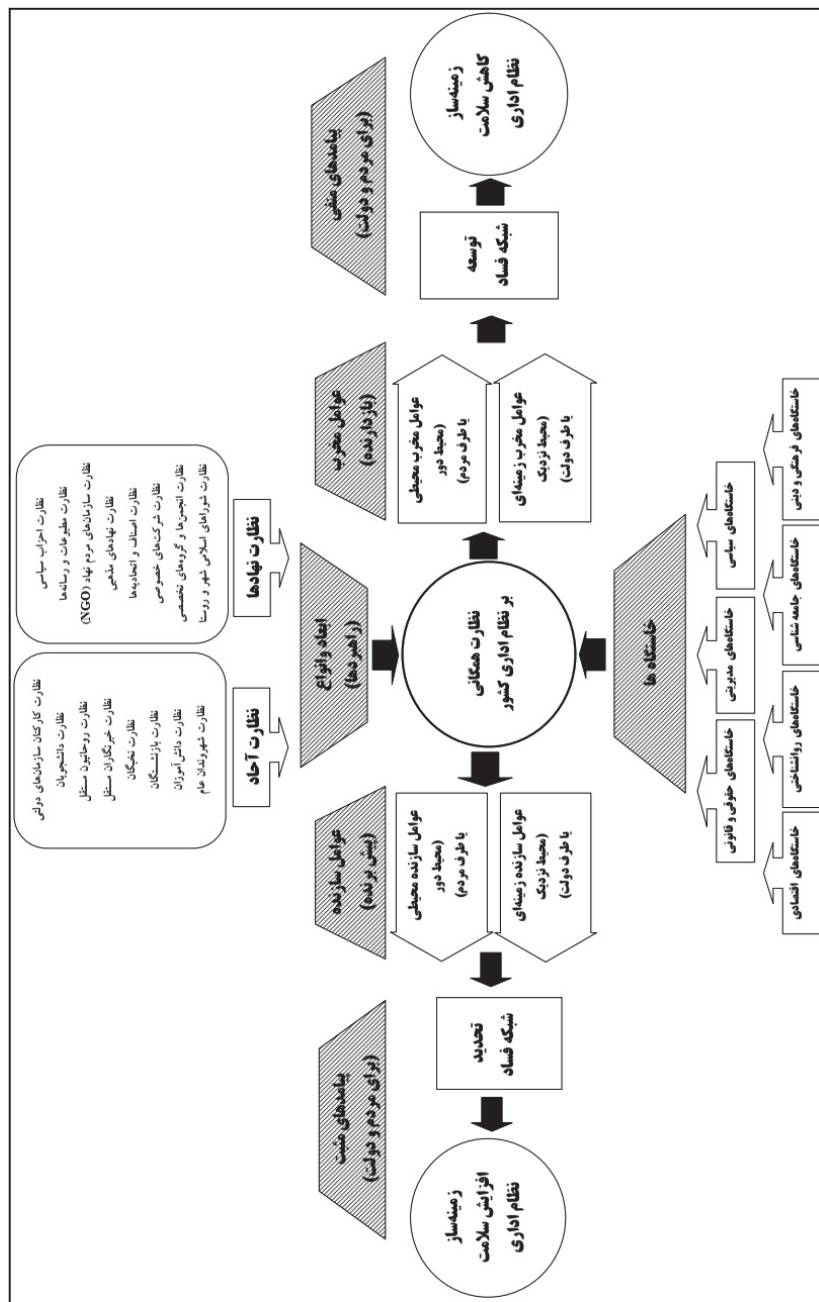
در نهایت پس از شناسایی تمام مفاهیم و مقوله‌ها و تجمیع آنها با لحاظ امکان تأثیرگذاری عوامل محیطی و زمینه‌ای در یک میدان نیروی دوطرفه (با الهام از الگوی میدان نیروی کرت لوین^۳)،

-
1. Creswel
  2. Outside reviewers
  3. Kurt Lewin

طراحی الگوی بومی نظارت همگانی؛ با رویکرد شناخت حالات و ... ۱۱۱

الگوی زیر به عنوان الگوی بومی نظارت همگانی بر نظام اداری کشور با رویکرد شناخت حالات و چگونگی تأثیر آن بر سلامت نظام اداری به صورت زیر ارائه می‌گردد.

شکل ۴: الگوی نهایی پژوهش (الگوی بومی نظارت همگانی با رویکرد شناخت حالات و چگونگی تأثیر آن بر سلامت نظام اداری)

۷. وجوه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین و جنبه‌های نوآورانه آن

با نگاه به یافته‌ها و دستاوردهای پژوهش حاضر و مقایسه آن با پژوهش‌های پیشین داخلی و خارجی انجام شده در زمینه نظارت همگانی، به موارد متعدد و قابل توجهی از وجوه تمایز و یافته‌های جدید دست می‌یابیم که شاید مهمترین وجه تمایز، نوآوری و ارزش‌افزایی دانشی آن را، برجسته نمودن احتمال عدم توفیق نظارت همگانی در اجرا (بسته به برآیند نیروها و عوامل سازنده و مخرب آن در محیط بومی کشور) و تبدیل شدن آن به بستر یا محل ارتباطات فسادآمیز و پیامدهای منفی دیگر همچون یأس و سرخوردگی مشارکت‌کنندگان در مقوله نظارت همگانی و در نهایت زمینه‌سازی آن برای کاهش سطح سلامت اداری (در تضاد با اهداف اولیه از اجرای آن) دانست. در جدول شماره (۸) به برخی از مهمترین وجوه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های داخلی و خارجی پیشین به تفکیک اجزاء و مؤلفه‌های مختلف الگو به اجمال اشاره گردیده است.

جدول شماره ۸: وجه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین به تفکیک اجزاء و مؤلفه‌های

مختلف الگو

وجه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین	بخش الگو مبتنی بر اهداف پژوهش
<p>هر چند برخی محققان نظیر الوانی و قرشی (۱۳۹۴)، برزنوی (۱۳۸۶) و ضرغامی (۱۳۹۴) تا حدی به موضوع مبانی نظارت همگانی توجه نموده‌اند، اما بر خلاف اکثر پژوهش‌های پیشین که هرکدام عموماً یکی از مبانی نظارت همگانی را از یک منظر خاص و منفرد در کانون توجه قرار داده‌اند، پژوهش حاضر تلاش نموده تا به تمام این سرمنشأها در یک مجموعه واحد تحت عنوان «خاستگاه‌های نظارت همگانی» بنگرد و این ویژگی مهم را که مفهوم نظارت همگانی از حوزه‌های مختلف مطالعات علمی، سرمنشأ می‌گیرد، برجسته نموده و در کانون توجه مخاطبان قرار دهد.</p>	<p>در بخش مبانی و خاستگاه‌های نظارت همگانی</p>
<p>گرچه برخی محققان داخلی و خارجی نظیر بخشی و دوستدار (۹۲)، هاشاگن (۲۰۰۲) و برودی و هیوز (۲۰۱۱) موضوع عوامل تأثیرگذار بر نظارت همگانی را مورد مطالعه قرار داده‌اند، در پژوهش حاضر، با الهام از الگوی میدان نیروی کورت لوین، عوامل تأثیرگذار در دو دسته عوامل با تأثیر مثبت با عنوان عوامل سازنده (پیش‌برنده) و عوامل با تأثیر منفی با عنوان عوامل مخرب (بازدارنده) مورد مطالعه قرار گرفته‌اند که در پژوهش‌های پیشین مشاهده نمی‌گردد. گروه‌بندی و تحلیل عوامل در قالب عوامل زمینه‌ای (محیط نزدیک یا طرف دولت) و عوامل محیطی (محیط دور یا طرف مردم) وجه تمایز مهم دیگر پژوهش حاضر در بخش عوامل است. این نامگذاری (طرف مردم و طرف دولت) با الهام از نوعی نامگذاری مشابه در دانش شبکه‌های کامپیوتری (طرف خادم یا سرور^۱ و طرف مخدوم یا کلاینت^۲) انتخاب گردیده است که بی‌تناسب با نقش و تعریف «خدمتگذاری دولت در قبال مردم» نیست.</p>	<p>در بخش عوامل تأثیرگذار بر نظارت همگانی</p>

1. Server Side
2. Client Side

وجه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین	بخش الگو مبتنی بر اهداف پژوهش
<p>هرچند در گذشته محققانی همچون فانگ (۲۰۰۶)، کریس جانسون^۱ (۲۰۰۴) و محمودی (۱۳۸۶) تلاش‌هایی در جهت مطالعه ابعاد و انواع نظارت همگانی به عمل آورده‌اند، در پژوهش حاضر با نوعی سازه‌پردازی، سازه «نظارت همگانی» به نوعی خرد شده و در قالب دو زیرمقوله کلی «نظارت نهادها» و «نظارت آحاد»^۲ مورد مطالعه قرار گرفته که در پژوهش‌های پیشین چنین حرکت تئوریکی مشاهده نمی‌گردد و می‌توان آن را نوعی نوآوری در جهت سازه‌پردازی نظارت همگانی به شمار آورد. تمایز دیگر پژوهش حاضر در شناسایی ابعاد و انواع نظارت همگانی، تمرکز آن بر روی مؤلفه دشوارتر و ناشناخته‌تر یعنی مؤلفه دوم (همگانی بودن) است که در پژوهش‌های پیشین کمتر مشاهده می‌شود. چرا که اکثر پژوهش‌های قبلی روی مؤلفه شناخته‌شده‌تر یعنی نظارت^۳ تمرکز نموده‌اند.</p>	<p>در بخش ابعاد و انواع نظارت همگانی</p>
<p>گرچه بسیاری پژوهشگران نظیر ابروین و استانسبری (۲۰۰۴) کوپر و همکاران (۲۰۰۶) و دعاگویان (۱۳۸۶) به پیامدها و دستاوردهای نظارت همگانی توجه نموده‌اند اما برخلاف اکثر پژوهش‌های پیشین که پیامدهای نظارت همگانی را با فرض توفیق در اجرا و انجام آن، تنها در یک گونه از پیامدها شامل مزایا و پیامدهای مثبت شناسایی و مطرح نموده‌اند، پژوهش حاضر در یک رویکرد نوآورانه، فرض شکست و عدم توفیق در اجرای نظارت همگانی را در اثر ترکیب و برآیند نیروها و عوامل مختلف محیطی و زمینه‌ای (که با توجه به شرایط و مختصات بومی کشور ما کاملاً محتمل است) مورد بررسی قرار داده و در نتیجه، به دو گونه از پیامدها شامل پیامدهای مثبت (در صورت غلبه عوامل سازنده و پیش‌برنده نظارت همگانی) و پیامدهای منفی (در صورت غلبه عوامل مخرب و بازدارنده</p>	<p>در بخش پیامدهای نظارت همگانی</p>

1. Kristjánsson

۲. عبارت نظارت آحاد (در مقابل نظارت نهادها) به عنوان یکی از ابعاد نظارت همگانی برای نخستین بار در این پژوهش پیشنهاد گردیده است.

3. Control

وجه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین	بخش الگو مبتنی بر اهداف پژوهش
<p>نظارت همگانی) که مهمترین آن احتمال شکل‌گیری ارتباطات مخرب و فسادآمیز بین مردم و مسئولین و توسعه شبکه فساد و در نتیجه فراهم شدن زمینه کاهش سلامت اداری است، دست یافته است. از سوی دیگر برخلاف مطالعات پیشین، پژوهش حاضر در یک نگاه نوآورانه و عمیق‌تر، این نظریه را مطرح می‌نماید که هر دستاورد برای مردم را می‌توان دستاوردی برای دولت دانست و هر دستاورد برای دولت را می‌توان دستاوردی برای مردم محسوب نمود. به عبارت دیگر، در هر دستاورد برای مردم، دستاوردی برای دولت نهفته است و در هر دستاورد برای دولت، دستاوردی برای مردم وجود دارد و این دو کاملاً قابل تفکیک نیستند.</p>	

۸. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر تلاش نمود تا در تکمیل پژوهش‌های پیشین داخلی و خارجی در حوزه نظارت همگانی، به ارائه یافته‌های جدیدی بپردازد که توجه توأمان به عوامل سازنده و مخرب، تفکیک عوامل تأثیرگذار در دو گروه محیط نزدیک (طرف دولت) و محیط دور (طرف مردم)، توجه به احتمال شکست و ناکامی در اجرای نظارت همگانی و تبعات و پیامدهای نامطلوب احتمالی آن، تفکیک ابعاد نظارت همگانی به دو بعد نظارت نهادها و نظارت آحاد و نگاه معادل‌انگاران به دستاوردهای مردم و دولت را می‌توان برخی از یافته‌های پژوهش به شمار آورد. به‌عنوان یک ویژگی خاص، نظارت همگانی از مفاهیمی است که از خاستگاه‌های متعدد مدیریتی، سیاسی، اقتصادی، جامعه‌شناختی، روانشناختی، فرهنگی دینی و حقوقی قانونی سرمنشأ می‌گیرد. نظارت همگانی می‌تواند در دو بعد کلی نظارت نهادها (شامل نظارت احزاب سیاسی، نظارت مطبوعات و رسانه‌ها، نظارت سازمان‌های مردم نهاد^۱ (سمن‌ها)، نظارت نهادهای مذهبی، نظارت اصناف و اتحادیه‌ها، نظارت شرکت‌های خصوصی، نظارت انجمن‌ها و گروه‌های تخصصی و نظارت شوراهای اسلامی شهر و روستا) و نظارت آحاد (شامل نظارت کارکنان سازمان‌های دولتی، نظارت دانشجویان، نظارت روحانیون مستقل، نظارت نخبگان، نظارت خبرنگاران مستقل، نظارت بازنشستگان، نظارت دانش‌آموزان و نظارت شهروندان

1. NGO's

عام) می‌تواند تحقق یابد. هرچند در بستر واقعی جامعه تحت تأثیر میدان نیروی عوامل پیش‌برنده (سازنده) و عوامل بازدارنده (مخرب) و برآیند آنها قرار می‌گیرد. در صورت غلبه عوامل مثبت و سازنده پیامدهای مثبتی هم برای مردم و هم برای دولت و نظام اداری در پی دارد که تحدید شبکه فساد (کاهش تعداد اعضاء شبکه فساد و قطع ارتباطات فسادآمیز) و فراهم شدن زمینه افزایش سطح سلامت اداری را شاید بتوان مهمترین آن دانست و در صورت غلبه عوامل مخرب و بازدارنده، پیامدهای منفی هم برای مردم و هم برای نظام اداری در پی دارد که گسترش شبکه فساد (افزایش افراد مشارکت‌کننده در فساد و افزایش ارتباطات فسادآمیز) و نتیجتاً فراهم شدن زمینه کاهش سلامت اداری را می‌توان مهم‌ترین پیامد محتمل آن دانست. هشدار مهم پژوهش حاضر آن است که باید نسبت به احتمال عملکرد معکوس و تبدیل بسترهای نظارت همگانی به محمل ارتباطات فسادآمیز بین مردم و مسئولین و در نتیجه فراهم شدن زمینه افزایش فساد و کاهش سلامت اداری، هوشیار بود.

با توجه به دستاوردهای پژوهش در راستای افزایش اثربخشی نظارت همگانی در کاهش سطح فساد و افزایش سلامت نظام اداری، پیشنهادهای پژوهش حاضر در دو بخش کاربردی و تئوریک به شرح زیر ارائه می‌گردد.

۱-۸. پیشنهادهای کاربردی

۱. تدوین و تصویب قوانین و مقررات الزام‌آور با ضمانت اجرایی مطلوب به منظور تأمین مبانی و ضوابط قانونی در راستای الزام حداکثری به اجرا و پیاده‌سازی سازوکارهای نظارت همگانی توسط سازمان‌های دولتی، موضوع مهمی است که باید در دستور کار بدنه قانونگذاری کشور قرار گیرد.
۲. انجام اقدامات و اندیشیدن تدابیری به منظور حمایت همه‌جانبه از افشاگران^۱ (سوت‌زنان) به صورت واقعی که توسط عموم جامعه مشهود و ملموس بوده و در سایرین نیز تأثیر برانگیزاننده داشته باشد، ضرورت مهم دیگر در راستای نهادینه‌سازی نظارت همگانی است. در این راستا، لزوم تصویب قوانین و مقررات الزام‌آور که ضمن حمایت از افشاگران و تأمین مصونیت آن‌ها، اجرای عملی مقوله سوت‌زنی را در جامعه، جامه عمل بپوشاند ضروری است.

۳. در برخی کشورهای پیشرو، بنگاه‌های حقوقی وکالتی فعال، به صورت تخصصی در حوزه افشاگری وجود دارد که با دریافت اطلاعات اولیه از افشاگران و مستندسازی موارد افشا شده و تکمیل مدارک قانونی و طرح دعاوی حقوقی و دفاع از آن در دادگاه، در صورت اثبات تخلف، کسری از پاداش قانونی مربوطه را به خود اختصاص می‌دهند. (به‌عنوان مثال در خصوص پرونده‌های فرار یا فساد مالیاتی) در صورت تدوین قوانین و مقررات و بسترسازی لازم در کشور ما، می‌توان زمینه فعالیت مولد و درآمدزایی برای بخش حقوق و وکالت در این زمینه را نیز در کشور فراهم نمود که نوعی فعالیت سودمند و ارزش‌افزا برای نظام اداری کشور نیز به شمار می‌رود.

۴. نظارت همگانی فرایند تعامل دوجانبه بین اқشار مختلف جامعه (با لحاظ تکرر و تنوع در قومیت، زبان، فرهنگ، سواد، مطالبات، تخصص و...) و سازمان‌های دولتی (با لحاظ تفاوت در مأموریت‌ها، ساختار، اختیارات، منابع و...) است. از این رو شناخت خصیصه‌های ماهوی هر دو طرف این تعامل و لحاظ آن در طراحی فرایند نظارت همگانی امری ضروری است. آنچنان‌که یک راهبرد و رویکرد خاص نظارت همگانی در یک سازمان دولتی خاص و در یک منطقه فرهنگی جغرافیایی بخصوص، ممکن است در سازمان دیگری در منطقه فرهنگی جغرافیایی دیگر چندان با توفیق همراه نباشد. از این رو توجه به خصیصه‌های بومی، فرهنگی، زبانی، قومیتی و اقلیمی جامعه هدف و ماهیت و مختصات سازمان دولتی، در مرحله اجرای نظارت همگانی امری حیاتی است.

۵. در جستجوی ظرفیت‌های جدید نظارتی در بین جامعه مخاطبان، استفاده از توانمندی‌ها و استعداد بازنشستگان (خصوصاً بازنشستگان بخش دولتی) به دلیل تخصص و تجربه گران‌بها، برخورداری از فرصت‌های زمانی مطلوب، آشنایی کامل با نظام اداری و مهم‌تر از همه، علاقمندی قشر بازنشستگان به ادامه فعالیت و اثربخشی در نظام اداری می‌تواند به عنوان یکی از پیشنهاد‌های پژوهش حاضر در دستور کار قرار گیرد.

۶. از آنجا که کارکنان هر سازمان دولتی از بیشترین میزان تخصص و ارزشمندترین تجارب در خصوص کم و کیف فعالیت‌های آن برخوردارند، با الگوبرداری از برخی پژوهش‌های پیشین، تشکیل و فعالیت «کمیته نظارت همگانی داخلی» به منظور استفاده سیستماتیک و ساختارمند از پیام‌های نظارتی کارکنان سازمان‌های دولتی، اقدامی است که می‌تواند تأثیر قابل توجهی در برخورداری سازمان از مزایای نظارت همگانی داشته باشد.

۷. از آنجا که جامعه مخاطبان در صورتی قادر به مشارکت اثربخش و ارائه پیام‌های نظارتی سودمند هستند که از اطلاعات کامل و جامع در خصوص فعالیت‌های دولت برخوردار باشند، سازمان‌های دولتی می‌باید نسبت به آگاهی بخشی و انتشار اطلاعات فعالیت‌های خود در بین جامعه مخاطبان با ابزارهای مختلف و متنوع (نظیر بروشورها، پیامک‌های موبایلی، وبگاه‌های اینترنتی، نمایشگرهای دیجیتال با ابعاد بزرگ در فضای باز و میداين و مکان‌های پرتردد یا ورودی ادارات) توجه بیش از پیش معطوف نمایند.

۸. با توجه به تجربه حاصله از ادوار مختلف فعالیت شوراهای اسلامی شهر و روستا و وجود بسترهای نرم‌افزاری و سخت‌افزاری موجود، ضروری است با تدوین و تصویب مقررات لازم، نسبت به استفاده بهینه سازمان‌های دولتی نسبت از ظرفیت‌های نظارتی موجود در این حوزه و تعامل بیشتر سایر دستگاه‌های دولتی ارائه‌کننده خدمات دولتی (نه فقط شهرداری‌ها یا چند دستگاه متولی محدود) به منظور بهره‌برداری بهینه از امکان نظارت همگانی در این بخش اقدامات مقتضی به عمل آید.

۹. در رهگذر استفاده بهینه از ظرفیت‌های بومی موجود یا سهل‌الوصول در جامعه، می‌توان از علاوه بر کاربری‌های عبادی و دینی مساجد، با تدابیر و تمهیدات لازم از آنها به‌عنوان مکان‌های هم‌اندیشی و پایگاه‌های نظارت همگانی بهره‌برداری نمود. وجود مسجد در اکثر محلات و مناطق شهرها و سهل‌الوصول بودن دسترسی به آن و سابقه تاریخی آنها به عنوان نهادهای مورد وثوق و اعتماد جامعه، می‌تواند به اجرایی شدن بیشتر این پیشنهاد کمک کند.

۱۰. با توجه به گستردگی مخاطبان و دامنه نفوذ رسانه‌های دیداری و شنیداری خصوصاً تلویزیون، پیشنهاد می‌گردد با تهیه و پخش برنامه‌های تلویزیونی جذاب حتی هفتگی، توجه مخاطبان به مقوله مهم نظارت همگانی و اثربخشی آن در مبارزه با فساد جلب شده و حساسیت جامعه وسیع مخاطبان خصوصاً جوانان و اقشار فرهیخته نسبت به این حوزه فعالیت مدنی برانگیخته شود. ارائه و ترویج بازخوردها و پیامدهای مثبت نظارت همگانی و معرفی و تقدیر از بهترین ناظران، می‌تواند بخش‌های مهم این‌گونه برنامه‌ها را به خود اختصاص دهد. پرداختن به مقوله حیاتی نظارت همگانی تاکنون در رسانه ملی بسیار کم‌رنگ بوده است. از سوی دیگر اقدامات فرهنگ‌سازانه نظیر تهیه فیلم‌های ترویجی، برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی پرمخاطب با هدف ترویج افشاگری^۱، برگزاری همایش‌های

عمومی و تخصصی با معرفی و تقدیر از افشاگران برتر، سهمیم نمودن افشاگران در مزایای حاصل از افشاگری و کنترل فعالیت‌های فسادآمیز و ناقض قوانین و مقررات (مشابه رویه موجود در اکثر کشورها) و سایر فعالیت‌های ترویجی و فرهنگ‌سازی می‌تواند به گسترش آن کمک نماید.

۱۱. دانش‌آموزان به دلیل روحیه کنجکاوی، پرسشگری و پیگیری مطالبات خود و نیز جمعیت قابل توجه می‌توانند به‌عنوان بخش مستعدی از جامعه مخاطبان در مقوله نظارت همگانی و ظرفیت بالقوه قابل توجهی برای آینده مورد توجه قرار گیرند. به منظور بسط و گسترش فرهنگ احساس مسئولیت و حساسیت به نحوه عملکرد سازمان‌های دولتی، ضروری است آموزش‌ها و تمرینات پرورشی مربوطه در مقاطع تحصیلی مختلف خصوصاً از مقاطع تحصیلی پایین‌تر آغاز شده و حساسیت و توجه آحاد جامعه از سنین پایین به اهمیت این موضوع معطوف گردد. وجود روحیه بی‌تفاوتی در افراد جامعه، حتی کارآمدترین سازوکارهای نظارت همگانی را نیز با شکست مواجه خواهد کرد.

۱۲. در تشابه با برخی رویه‌های موجود در برخی کشورهای خارجی (الزام و اجبار شهروندان به ارائه نقطه‌نظر خود در برخی زمینه‌ها) و مشابه رویه سیستم آموزشی برخی دانشگاه‌ها (که تا زمانی که دانشجو بازخورد و ارزیابی خود از عملکرد استاد را ارائه ندهد، امکان ثبت‌نام یا مشاهده کارنامه و فعالیت‌های مانند آن وجود ندارد.) شاید بتوان به اجباری و الزامی نمودن ارائه پیام نظارتی و بازخوردی شهروندان نیز در برخی موارد اندیشید.

۱۳. به گواه اکثر صاحب‌نظران یکی از مؤثرترین اصول جلب و جذب مشارکت مردمی در مقوله نظارت همگانی، کاهش هزینه فرصت مشارکت مردم در این فعالیت و سهل و ساده نمودن آن، تا سرحد امکان است. در این رهگذر شاید بتوان اعطاء برخی مشوق‌ها به ناظران در خصوص برخی همکاری‌های خاص را در دستور کار قرار داد.

۱۴. در برخی موارد، فساد بروز کرده در نظام اداری، نه توسط کارگزاران نظام اداری بلکه توسط بازیگرانی در خارج از آن (بخش خصوصی و تجاری) آغاز شده و هدایت و مدیریت می‌گردد. از این رو ضروری است در خلال آموزش‌ها، حساسیت ناظران و مشارکت‌کنندگان در مقوله نظارت همگانی را به این بخش نیز برانگیخت.

طراحی الگوی بومی نظارت همگانی؛ با رویکرد شناخت حالات و ... ۱۲۱

۲-۸. پیشنهادهای تئوریک و مطالعاتی

۱. ترغیب دانشجویان و دانش‌پژوهان، اعضاء هیأت‌علمی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی و سایر محققان به این حوزه مطالعاتی در جهت انجام پژوهش‌های با کیفیت با ارائه مشوق‌های لازم
۲. طراحی و ارائه الگوهای عملیاتی نظارت همگانی برای هر سازمان دولتی متناسب با مأموریت ویژه آن
۳. طراحی الگوهای نظارت همگانی به تفکیک طیف‌های مختلف مشارکت‌کنندگان (بانوان، جوانان، سالمندان، نخبگان و غیره)
۴. مطالعات تطبیقی با کیفیت به منظور حداکثر الگوبرداری مطلوب از تجارب برتر کشورهای پیشرو در این حوزه
۵. طراحی الگوهای نظارت همگانی به تفکیک انواع نظارت (پیش‌نگر، پس‌نگر، همزمان) در فعالیتهای مختلف بخش دولتی
۶. مطالعه در خصوص انواع و اقسام ابزارهای هوشمند نوین به منظور توفیق حداکثری در جلب و جذب پیام‌های نظارتی و پردازش آنها
۷. پژوهش بر بستر شبکه‌های اجتماعی و پیام‌های موجود در آن به منظور دریافت و گردآوری پیام‌های غیرمستقیم و غیرصریح کاربران و مخاطبان در جهت دریافت بازخوردهای نظارتی ایشان با استفاده از ابزارهای نوین موجود در دنیای فناوری اطلاعات (داده‌های بزرگ^۱ و غیره)
۸. تحقیق در خصوص شناخت عوامل بازدارنده و پیش‌برنده نظارت همگانی با تمرکز بر نقاط جغرافیایی مختلف و ویژگی‌های اقلیمی هر استان، شهر یا روستای هدف
۹. انجام مطالعات حقوقی به منظور ارائه راهکارهایی جهت استفاده از ظرفیتهای قانونی موجود و نیز پیشنهاد قوانین و مقررات به منظور الزامی شدن هرچه بیشتر اجرای نظارت همگانی توسط سازمان‌های دولتی
۱۰. انجام مطالعات بازمهندسی فرایندها به منظور بهبود هرچه بیشتر فرایندهای نظارت همگانی پیاده‌سازی شده

۱۱. انجام تحقیقات کمی با قلمرو محدود و منحصر به سازمان‌ها یا نقاط جغرافیایی خاص با هدف سنجش میزان تأثیر نظارت همگانی و ابعاد و انواع آن بر فساد یا سلامت اداری و شاخص‌ها و سنجه‌های آن

۱۲. انجام مطالعات کمی و کیفی با تمرکز بر تأثیرگذاری هریک از انواع نظارت همگانی (در دو بخش نهادها و آحاد) بر سلامت اداری

۹. محدودیت‌ها، دشواری‌ها و موانع پژوهش

در انجام پژوهش حاضر محققان با مشکلات، محدودیت‌ها و موانعی به شرح زیر روبرو بوده‌اند که تلاش نمودند با اتخاذ تمهیداتی تا سرحدامکان بر آنها فائق آیند:

دشواری دسترسی به خبرگان و محدودیت زمانی ایشان در همکاری با پروژه پژوهشی خصوصاً مدیران عالی و عملیاتی (با مراجعات مکرر و اختصاص بازه زمانی بیشتر به مرحله مصاحبه‌ها و نیز شناخت و انتخاب خبرگان جایگزین، مراحل انجام مصاحبه‌ها تکمیل گردید).

خودداری یا محافظه‌کاری برخی خبرگان در ارائه نظرات و اطلاعات مبتنی بر واقعیت (با جلب اعتماد و محرمانه نگاه‌داشتن اسامی اعتماد خبرگان جلب و تاسرحدامکان اطلاعات واقعی و منطبق بر واقعیات نظام اداری دریافت و گردآوری گردید).

کمبود تحقیقات داخلی و خارجی مشابه انجام شده با رویکردهای پژوهشی متنوع (محققان تلاش نمودند تا با صرف زمان بسیار زیاد، جستجو در انواع و اقسام پایگاه‌های اطلاعاتی پژوهشی داخلی و خارجی و صرف یک بازه زمانی چندساله به منظور جستجو و مطالعه مرتبط‌ترین پژوهش‌های داخلی و خارجی، از این محدودیت عبور نمایند).

تعدد و تنوع کلیدواژه‌های اشاره‌کننده به مفهوم واحد نظارت همگانی در کشورهای مختلف (نگارندگان با سعی در جهت یافتن مرتبط‌ترین و نزدیک‌ترین کلیدواژه‌ها به مختصات بومی نظام اداری و فرهنگ عمومی کشور و نیز با مکاتبه ایمیلی و کسب نظر برخی خبرگان خارجی و بین‌المللی^۱، چالش مذکور را در دامنه و قلمرو موضوعی پژوهش کنترل نمودند).

---

۱. نگارندگان مقاله بر خود لازم می‌دانند مراتب قدردانی خود را از همکاری دکتر علی فرازمنند استاد دانشگاه فلوریدا در ارائه رهنمود از طریق ایمیل، جهت انتخاب مناسب‌ترین کلیدواژه‌ها در مبحث نظارت همگانی اعلام نمایند.

منابع و ماخذ

منابع فارسی

- ابوالحسنی، سیدرحیم (۱۳۸۹)، «سرمایه اجتماعی و نظارت همگانی»، مجموعه مقالات همایش ملی نظارت همگانی و راهبردها.
- اسماعیلی، محسن (۱۳۸۶)، «نظارت همگانی و مبانی دینی و حقوقی آن»، نظارت و بازرسی ۳۸-۲۷
- الوانی و همکاران (۱۳۸۹)، مبانی مدیریت در نظارت همگانی (مدیریت مردم سالارانه)، تهران: انتشارات مرکز نظارت همگانی شهرداری تهران
- الوانی، سید مهدی. میرمحمدی، سید محمد (۱۳۷۸)، طراحی ساختار مطلوب نظارت در نظام جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری مدیریت، دانشگاه تهران
- بابامحمدی، مهدی (۱۳۹۴)، «نظارت همگانی، رویکردی متفاوت و فراگیر در مبارزه با فساد»، فصلنامه دانش ارزیابی، سال هفتم، شماره ۲۶
- برزنویی، محمد علی (۱۳۸۶)، «نظارت همگانی از منظر اسلام»، دومین همایش ناجا و نظارت همگانی
- بیرو، آلن (۱۳۸۰)، فرهنگ علوم اجتماعی، (ترجمه ساروخانی، باقر)، تهران: انتشارات کیهان، چاپ چهارم
- ترک‌زاده، جعفر (۱۳۸۹)، «سازوکارهای نظارت همگانی برای مدیریت تغییر و توسعه درون‌زا در سازمان»، مجموعه مقالات نظارت همگانی شهروندی و توسعه سازمانی، نشر صبا، تهران
- جمشیدیان و همکاران (۱۳۸۰)، «نظام اداری و توسعه اجتماعی اقتصادی در ایران»، نشریه مجتمع آموزش عالی قم، سال سوم، شماره دهم
- خورشیدی، مجید (۱۳۸۹)، «نظارت همگانی و فساد اداری»، دومین همایش نظارت همگانی شهرداری تهران
- دانایی‌فرد، حسن، امامی، سید مجتبی. (۱۳۸۶)، «استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد»، اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)، سال اول، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۸۶
- دعا گویان، داود (۱۳۸۶)، «کارکردهای اعتمادساز و مشارکت ساز نظارت همگانی در جامعه»، دومین همایش ناجا و نظارت همگانی
- شرفی، مرجان و برک پور، ناصر. (۱۳۸۹)، «گونه شناسی تکنیک‌های مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی شهری بر مبنای سطوح مختلف مشارکت»، نشریه نامه معماری و شهرسازی، بهار و تابستان ۱۳۸۹، دوره ۲، شماره ۴

- عطار، سعید (۱۳۹۰)، «آسیب شناسی نظارت همگانی در ایران، درآمدی بر نظریه مثلث نظارت همگانی»، دانش ارزیابی، ۱۴۷، ۹
- قاسمی، سید حمید. قاسمی، میثم. (۱۳۸۹)، «نظارت و کنترل استراتژیک بر سیاست‌های کلی در دوره چشم‌انداز با تاکید بر نقش آفرینی نظارت همگانی در کنار نهادهای نظارتی حکومتی»، همایش ملی حاکمیت و دولت شایسته در ایران ۱۴۰۴
- قرشی (۱۳۹۸)، «طراحی الگوی عوامل مؤثر بر بهبود نظارت همگانی در شهرداری تهران با استفاده از روش الگوسازی ساختاری- تفسیری»، نشریه مطالعات مدیریت دولتی ایران، شماره ۳ (۲۵-۵۲)
- قرشی و الوانی (۱۳۹۴)، مشارکت عمومی و نظارت همگانی، انتشارات دانش‌های بنیادی
- کمالی، یحیی. (۱۳۹۳)، «بررسی نقش تمرکز زدایی در تحقق سلامت اداری»، سیاست‌های راهبردی و کلان، شماره ۵، ۱۱۱-۱۳۳
- محمودی (۱۳۸۶)، «مبانی طراحی نظام جامع نظارت همگانی شهرداری تهران»، مجموعه مقالات نخستین همایش نظارت همگانی شهرداری تهران
- میرمحمدی، سید محمد (۱۳۸۳)، الگوی نظارت و کنترل در نظام اداری جمهوری اسلامی ایران، انتشارات سمت
- ناری ایبانه، محمدرضا (۱۳۸۶)، «مدل نظارت همگانی در شهرداری تهران»، مجموعه مقالات نخستین همایش علمی تخصصی نظارت همگانی شهرداری تهران
- نیک پور، امین (۱۳۹۵)، «ارائه الگوی نظارت عمومی به منظور پیشگیری از بروز فساد اداری در سازمان‌های دولتی ایران»، نشریه مجلس و راهبرد، شماره ۸۷

منابع انگلیسی

- Choguill, M. (1996), A ladder of community participation for underdeveloped countries, Habitat International, Volume 20, Issue 3, Pages 431-444,
- Cooper, T., Thomas A. Bryer, & Meek, J. (2006), Citizen-Centered Collaborative Public Management. Public Administration Review, 66, 76-88. Retrieved April 15, 2020, from www.jstor.org/stable/4096572
- Creighton, J. L. (2005), The public participation handbook: Making better decisions through citizen involvement. John Wiley & Sons.
- Creswell, J. W. (2005), Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research (2nd edition).

- Cullingworth, J. B., & Caves, R. (2013), *Planning in the USA: policies, issues, and processes*. Routledge.
- Dahl, R. A. (2008), *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press.
- Deshler, D., & Sock, D. (1985), "Community development participation: a concept review of the international literature". *International league for social commitment in adult education*, 22-26.
- Ebdon, C., & Franklin, A. L. (2006), Citizen participation in budgeting theory. "Public administration review", 66(3), 437-447.
- Fung, Archon. (2006). "Varieties of Public Participation in Complex Governance". *Public Administration Review -PUBLIC ADMIN REV.* 66. 66-75. 10.1111/j.1540-6210.2006.00667.x.
- Irvin, R. A., & Stansbury, J. (2004). "Citizen participation in decision making: is it worth the effort?". *Public Administration review*, 64(1), 55-65.
- King, C., Feltey, K., & Bridget O'Neill Susel. (1998), *The Question of Participation: Toward Authentic Public Participation in Public Administration*, *Public Administration Review*, 58(4), 317-326. doi:10.2307/977561
- Kristjánsson, S. (2004), "Iceland: Searching for Democracy along Three Dimensions of Citizen Control". *Scandinavian Political Studies*. 27. 153 - 174. 10.1111/j.1467-9477.2004.00102.x.
- Malena, C. ed, *From political won't to political will: Building support for participatory governance*. Kumarian Press, 2009.
- Restall, G. (2010). *Development of a model for the implementation and evaluation of citizen-user involvement in mental health policymaking: A case study*.
- Sanoff, H. (2000), *Community participation methods in design and planning*, John Wiley & Sons.
- Véron, R., Williams, G., Corbridge, S., & Srivastava, M. (2006). *Decentralized corruption or corrupt decentralization? Community monitoring of poverty-alleviation schemes in Eastern India*. *World Development*, 34(11).